

OOSTVLAAMSE ZANTEN

TWEEMAANDELIJKS ALGEMEEN TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSKUNDE

ORGAAN VAN DE KONINKLIJKE BOND DER OOSTVLAAMSE VOLKSKUNDIGEN

van de dienst voor volkskundige enquêtes in Vlaanderen

en van het internationaal studiekomitee voor omgegansreuzen

Redaktie : Lic. Renaat van der Linden, Godveerdegemstraat 15, B-9620 Zottegem

Redaktieleden : Maurits Broeckhove, Lic. Marcel Daem, Dr. René Haeseryn.

Ruil en Recensiedienst : Dr. R. Haeseryn, Bibliotheek, Kraanlei 63, B-9000 Gent.

Alle stortingen op postrek. nr. 000-0096946-43, Bond Oostvlaamse Volkskundigen, Gent

INHOUD

Prijs : 75 F

P. Vlieghe. St.-Gillis-Dendermonde. Grote Mannen van de Boonwijk & de reuzin.	206
B. Baillieul. De Gentse Pottenbakkers tot aan de Franse Revolutie (1789)	207
R. van der Linden. Oscar Bonnevalle. Veelzijdig internationaal artiest	225
PERSONALIA	
In Memoriam Marcellijn Dewulf. R. van der Linden	228
In Memoriam E.H. Joris Vandenbroucke. R. Ruys	243
R. van der Linden. Verkenning inzake Kaalhoofdigheid en Haarkracht	229
A. Eckeman. Aaigem. Voorteken. «Madam Tafeltje voorspelt terugkeer uit Canada»	243
Inhoud Oostvlaamse Zanten 1980 met index op de auteurs	244

Oostvlaamse Zanten wordt uitgegeven met de steun van v.z.w.
Noordstarfonds, Gent, het Stadsbestuur van Gent en het
Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen

Zoeken en Zanten

Sint-Gillis-Dendermonde. — Grote Mannen van de Boonwijk (1), en de reuzin.

Laatst kwam een oudstrijder (2) van 14-18 op bezoek. Hij vertelde hoe hij zestig jaar lang de kernissen op het dorp opfleurde met te zingen, geld omhalen en dansen als tamboermajoor voor de reuzin Hermine. Hij ging tussen beide oorlogen in een vijftiental herbergen zingen om geld op te halen voor nieuwe kledij voor de reuzen en ook om te feesten de grootste som, die hij bedelde was ooit : 57 fr. Hiermee werden eerst en vooral de reuzen in het nieuw gestoken.

Het lied dat telkens werd gezongen, luidde als volgt :

Van 't lachen

*Van toen ik was geboren
vond ik in 't lachen smaak,
De lach zal mij bekoren
daarin vind ik vermaak...*

*En kost ik maar eens lachen,
dan was ik in mijn schik
'Lachen is mijn gezondste voedsel
En van 't lachen word ik dik...*

hier begon hij te lachen tot al de aanwezigen meelachten. Ref. Ah, Ah, Ah...

*Mijn schoonvader werd begraven
Oh, was dat een spijt
Al weder trok ik henen,
Al achter dat schoon lijk...
Maar toen ik mij bedacht,
Als ik op zijn schijven dacht,
Dan schoot ik in een lach...*

Ref. Iedereen wordt uitgenodigd om mee te lachen ! Ah, Ah, Ah,...

Nu het lied uit de kermis met de reuzen is verdwenen, wordt het soms nog op feesten binnenhuis gezongen.

Het zingen gaat niet best meer en om de tamboerstok omhoog te gooien, is er heel wat lenigheid nodig.

Aldus deze man en ingezetene van de Boonwijk. «Van 't lachen» was zijn lijfstuk !

Piet Vlieghe

- (1) Reuzen worden in de streek van Dendermonde «grote mannen» geheten.
- De Boonwijk is een gehucht van Sint-Gillis-Dendermonde.
- (2) Jef de Pauw is er geboren en woont er sinds 85 jaar.

De Gentse Pottenbakkers tot aan de Franse Revolutie (1789)

Inleiding

Het leven en de economische betekenis van de pottenbakkers zullen wellicht nooit volledig kunnen gereconstrueerd worden doordat het archief van de nering tot de achttiende eeuw beperkt bleef. Aan de hand van registers met acten en contracten, gesloten voor de schepenen van de Keure en van Gedeele, stadsrekeningen, betalingen voor erfelijke renten, en de nota's F. Van den Bemden en A. Van Werveke konden we wel namen van pottenbakkers en hun bedrijven terugvinden : historisch nieuw en waardevol heeft deze bijdrage ook voor de archeologie en de volkskunde tegelijk haar belang.

A. Organisatie

Hoewel voorgaande studies reeds hebben uitgemaakt dat de pottenbakkers in 1336 in een nering verenigd waren (1), konden we zeer weinig vernemen over de samenstelling en de werking van het ambacht vóór de zeventiende eeuw.

Reglementen uit de Late Middeleeuwen en de eerste jaren van de Nieuwe Tijd werden ons niet overgeleverd; de pottenbakkers bezaten geen eigen neringhuis, maar huurden een vergaderplaats. Dit kon bij de inboedelverkoop, in uitvoering van de Carolijnse Concessie (1540), bewezen worden (2).

Het reglement van de «eerde potmakers van 16 maart 1613» maakte het ons mogelijk voor het eerst kennis te maken met de strenge bepalingen bij de toetreding tot en met de werking in het ambacht (3).

Na een leertijd van drie jaren bij een meester-potbakker kon een knecht tot het ambacht toetreden na het afleggen van een proef bestaande

(1) M. DAEM. *De Gentse Aardenpottenbakkers.*, Oostvlaamse Zanten, Gent, 36(1961) 123.

(2) SAG (Stadarchief, Gent) reeks 94 bis/1, f° 7.

(3) L. MINARD-VAN HOOREBEKE. *Description de méreaux et jetons de présence, etc. des guildes et corps de métiers églises, etc.*, Gent, 1877, dl. 1, 328-329.

uit het vervaardigen van een pan, een sluitpot met deksel van één worp (4) en een dubbele «teel» met twee oren. Als lidgeld werd 20 schellingen groten gevraagd.

Iedere meester mocht slechts drie knapen of gezellen - waartoe een deeltijds werkende draaiier behoorde - en één leerling aanvaarden. Zijn producten mochten door bemiddeling van twee koopmannen, of -vrouwen op de markten verkocht worden. De waar die in zijn winkel of voor zijn deur werd uitgesteld, was tot 75 worpen beperkt, maximum 150 stuks. De werktijd was nauwkeurig vastgelegd en bij vriesweer werd alle activiteit stilgelegd omdat hevige koude niet bevorderlijk was voor het verwerken van leem.

P. BREUGEL, Bruiloftsmaal, ca. 1568. Wenen, Kunsthistorisch Museum

De opbrengst van de boeten bij alle overtredingen werd voor de helft in de gildegast gestort en kwam voor de andere helft ten goede van de armen van het gild. De nering moest instaan voor het onderhoud van een altaar in de kerk van de Minderbroeders, op de plaats van het huidige gerechtshof gelegen, waar elk jaar een mis werd opgedragen ter intentie van de H. Katharina, haar patrones.

Een nieuwe in 1697 aangepaste reglementering verstremde het toch al zo strakke ambachtelijk systeem (5). Wie te Gent aardewerk wilde

(4) Een worp is een *bepaalde* hoeveelheid klei waaruit één of meer stukken potwerk vervaardigd worden.

(5) SAG, reeks 188/2. *Voorgebot*, pottenbakkers.

verhandelen, betaalde hiervoor twaalf schellingen en twaalf groten aan de nering en mocht slechts Gentse waar verkopen. Een uitzondering werd gemaakt voor het zeer sterke aardewerk uit Meerbeke.

Wegens de slechte economische toestand van dat ogenblik door de negenjarige oorlog en de voortdurende invallen van Lodewijk XIV was het normaal, dat de pottenbakkers hun eigen afzet wensten te beveiligen.

Uit het enige nog bewaarde achttiende-eeuwse *resolutieboek* kon de hiërarchie binnen de nering achterhaald worden (6). Aan het hoofd stond de deken, bijgestaan door een gezworene of proefmeester; de gewone leden noemde men suppoosten. Regelmatig werden de leden gedagvaard door de knaap van de gilde. Dit gebeurde o.m. wanneer een leerling zijn meesterproef wilde afleggen. De proef had plaats in de potterij van de meester en werd gevolgd door een *tractement* in een herberg. Jaarlijks maakt de deken een verslag van inkomsten en uitgaven op en legt het voor aan de andere leden.

B. De lokale afzet

In de zeer strenge reglementering van de nering speurt men vruchteloos naar maatregelen, getroffen om de export te bevorderen of te leiden. De schepenen zouden bv. kunnen vastleggen hoeveel potten elk gildelid mocht verscheperen om de onderlinge concurrentie uit te schakelen zoals op de inlandse markt gebeurde.

Gezien dit niet zo was, zou dit erop kunnen wijzen dat de productie bijna uitsluitend op de eigen bevolking afgestemd was. Bovendien zou een zeer duidelijk overspoelen van de eigen markt tijdens de jaarmarkten (Bijloke-, potjesmarkt of jaarmarkt van St.-Pieters...) (7) door vreemd aardewerk kunnen bewijzen dat de eigen fabricatie niet van zo een kwaliteit was, dat ze met vreemde waar kon wedijveren.

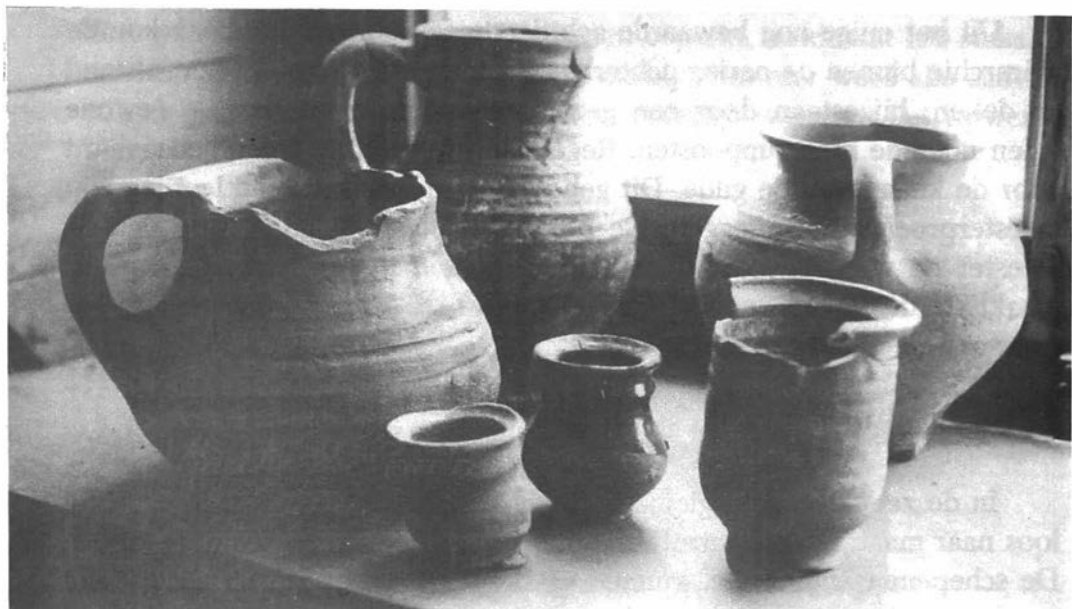
De onderlinge concurrentie van de Gentse pottenbakkers en de opkomst van nieuwe technieken speelde een belangrijke rol in de afname van het Gentse volksaardewerk. Sinds de zestiende eeuw werd de gewone potmaker, sterk aan traditie gebonden, bedreigd door de *porceleynbacker* of *Ghaleyser weercman*, die verfijnd aardewerk vervaardigde (8).

(6) SAG, reeks 188/1.

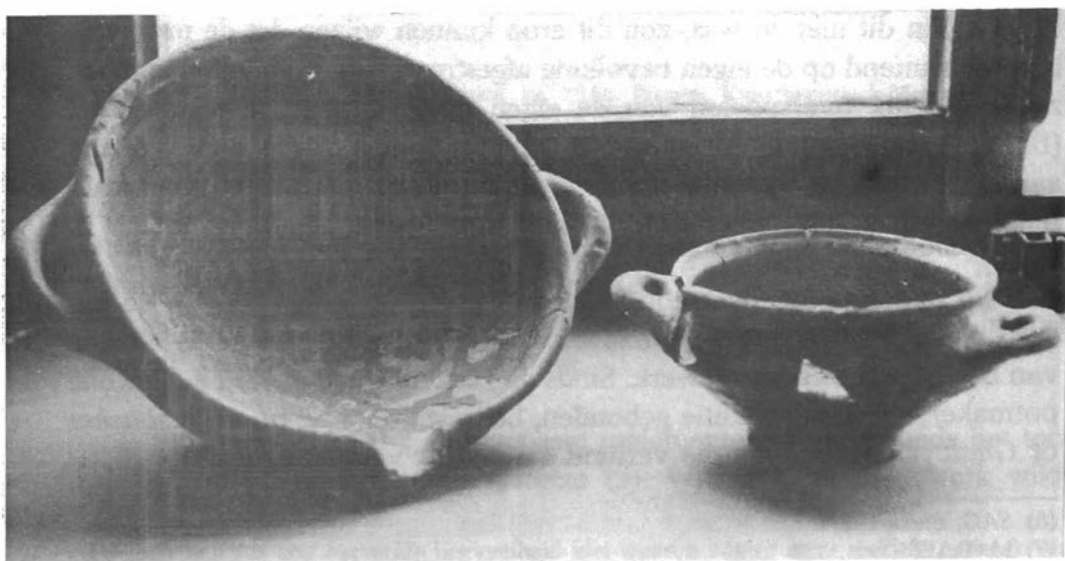
(7) M. DAEM, *o.c.*, 133-135.

(8) A. VAN WERVEKE, *Gentsch gleiswerk van de XVIe, de XVIIe, de XVIIIe en de XIXe eeuw*. In : Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, Gent, 1900, 137-172.

Deze nijverheid kende een belangrijke opbloei o.m. door toedoen van te Delft opgeleide ambachtslui tijdens de zeventiende eeuw. Uit die tijd dateerden ook de strenge reglementen op de import van vreemd aardewerk, waaruit duidelijk de vrees van de Gentse pottenbakker voor zijn eigen afzet bleek. De gleiswerkers werden niet in de bestaande corporatie opgenomen en pas in de negentiende eeuw ging de gewone pottenbakker ook gleiswerk produceren.

Gentse waar : kruiken en zalfpotjes uit de dertiende tot zestiende eeuw (Gent - D.M.S.A.)

Te Gent vervaardigde kommen, zestiende-achttiende eeuw (Gent - D.M.S.A.)

Belangrijke afnemers van Gents aardewerk waren de abdijen en kloosters. Zo deed de St.-Pietersabdij reeds vanaf de vijftiende eeuw regelmatig aankopen voor haar verschillende diensten (9). Jacques van der Schelden, lid van de Gentse nering, leverde er tussen 1686 en 1688 een hoeveelheid niet nader omschreven aardewerk. Dit deed ook Pieter de Vliegere in 1658-1661 voor een bedrag van 2 pond 3 schellingen 9 groten (10).

De omvang van de Gentse productie kennen we niet door het gebrek aan rekeningen.

C. Import en export

Hoewel er weinig geweten is over de export van Gentse waar, is er een aanwijzing dat er aardewerk buiten de poorten werd gebracht, wellicht naar het omringende platteland, hoewel een verdere bestemming niet onmogelijk, doch twijfelachtig is.

De toltarieven van 1199 vermelden duidelijk, dat voor de uitvoer van potten, pannen en ketels uit potaarde vervaardigd, geen tol moest betaald worden (11). Dit impliceert dat reeds in de twaalfde eeuw Gent over een eigen productie beschikte en dat de waarde van het product té gering was om belast te worden. Voor de latere periode beschikken we voorlopig niet over aanvullende gegevens. Een verder onderzoek is wel noodzakelijk.

Naast een export bestond er op het einde van de twaalfde eeuw een duidelijke import van vreemd aardewerk. De tol van Wasselin vermeldt dat wie meer dan 24 *thelen* of brede kommen («*vaiselle creuse*») invoerde, één ervan aan de tolontvanger moest afstaan (12).

(9) Een eerste aankoopmelding geeft de *pitancier* van de abdij in zijn rekening van 1450. Vanaf dan was er regelmatig een afzonderlijke post met aankoop voor kleine bedragen voorzien (28, 15, 22, 30...schellingen parisis).

RAG (Rijksarchief), SPA (St.-Pieters), I, pitantierekeningen.

(10) RAG, SPA I, nr. 2340 rekening 1683-1685 f° 3, v° en f° 59 v°; nr. 2341 rekening 1686-1688 (?), f° 109; nr. 2345 rekening 1686-1687 (?), f° 55; nr. 233, rekening 1658-1661, f° 84.

(11) De toltarieven van 8 juli 1199 vermelden in- en uitvoerlasten aan de vier stadspoorten, de tol van Wasselin en die van Gent. Voor de verkoop van metalen potten, pannen of ketels betaalde men 4 deniers, *maer sin si van erde, so sin si niet schuldig*. CH. DIERICKX. *Mémoires sur les lois, les coutumes et les privilèges des Gantois*. Gent, 1817, dl. 1, 190.

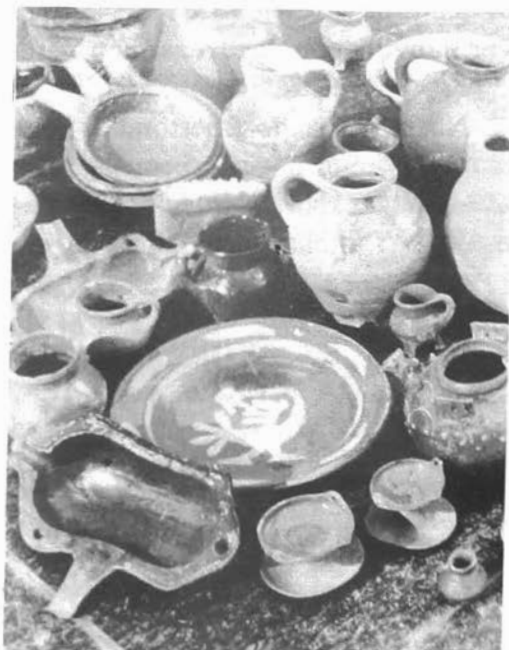
(12) CH. DIERICKX, *ibidem*, 224.

Een 19de eeuwse opslagplaats van aardewerk : Vrijdagmarkt 1
Tek. A. HEINS, 1897, Atlas Goetghebuer

Importwaar uit het Rijnland, vijftiende-achttiende eeuw (Gent - D.M.S.A.)

Een keuze uit de producten van de Utrechtse pottenbakker, uit :
A. BRUIJN, o.c. blz. 32

Hoewel we de juiste omvang van geïmporteerd aardewerk niet konden achterhalen, lieten teksten duidelijk aanvoelen, dat ze aanzienlijk moet geweest zijn en een ernstige bedreiging vormde voor de lokale productie. Reeds in de vijftiende eeuw werden voorzorgsmaatregelen getroffen voor het behoud van eigen afzet. De Gentse schepenen stelden in het decreet van 9 augustus 1418 zeer duidelijk *dat niemant wie hij sij voertan eeneghe eerdingpote binnen de stede van ghend en vercoepe dan die binnen der stede van ghend ghemaect siin (of keulneers ghemaect te Keulne) ute ghedaen de vrije eerdingpot-potmaekers, up de boete van drien Lb. paris en de potte verbuert* (13).

Hieruit komt de aanwezigheid van steengoed uit het Rijnland via Keulen onbetwistbaar naar voren. Steengoed is zeer harde keramiek gebakken bij een temperatuur van ca. 1150 ° C tot ca. 1250 ° C. Deze hoge bakkingstemperaturen kunnen slechts toegepast worden bij bepaalde kleisoorten die in Vlaanderen totaal ontbreken (14).

Deze zeer sterke potten vonden ook bij ons een succesvolle afname. De rekeningen van de St.-Pietersabdij maakten er melding van (15). Op de jaarlijkse potjesmarkt - gehouden op het domein van de St.-Pietersabdij die hiervoor standgeld opstreek, kwam het in 1530 tot incidenten tussen vreemde en Gentse pottenbakkers. De Gentenaars wilden alleenverkoop verkrijgen. De proost van de abdij die bepaalde financiële voordelen, aan deze markt gebonden dreigde te zien verloren gaan, spande een proces in voor de Grote Raad van Mechelen. De Gentse pottenbakkers werden in hun ongelijk gesteld, en moesten voortaan tijdens de jaarmarkten de aanwezigheid van vreemde kooplui dulden (16).

De vrees van de Gentenaars kwam in 1612 nogmaals tot uiting in een brief gericht aan de aartshertogen om de verkoop van vreemd aardewerk - waarmee voornamelijk Hollandse waar bedoeld werd - te verbieden. Met uitzondering voor de schijnbaar sterke Meerbeekse potten gaf de overheid toe (17). Enkel de jaarmarkten stonden nog open voor vreemde potten-

(13) SAG, reeks 108, voorgeboden 1402-1436, f° 63 v°.

(14) F. VERHAEGHE. *De laat-middeleeuwse keramiek*, in : *Gent, duizend jaar Kunst en Cultuur*, Gent, dl. 3, 1975, 176-177.

(15) «*Stenen croesen om de medicinen mede te nemen en andere lusinghe van eerdewerkt*». RAG, SPA I, infirmerie-rekeningen.

(16) RAG, SPA I, nr. 22; SPA II nr. 562.

(17) DE LIMBURG-STIRUM. *Pottiers de Gand*. in : *Messages des sciences historiques*, Gent, 1882, 108-109.

SAG, reeks 188/2.

bakkers. Het reglement van 1613 beklemtoonde dat het Meerbeeks, Hollands of Bruyswijks aardewerk dat tijdens de jaarmarkten te koop werd aangeboden, enkel door Gentse pottenbakkers mocht verdeeld worden (18).

Misbruiken bleven bestaan en de nering bleek te zwak om er tegenop te komen. In 1694 stelde de Gentse pottenbakkersnering vast, dat een schipper aan de kade van de Beestenmarkt Hollandse waar loste en van deur tot deur verkocht. Na een confrontatie van beide partijen beslisten de schepenen van de Keure dat de schipper zijn goederen enkel tijdens de halfvastfoor aan het Groot Vleeshuis mocht verkopen (19). Dit voorval indachtig, werden op 8 november 1697 de gewijzigde statuten van de nering goedgekeurd : *vreemde pottenbakkers werden slechts op de jaarmarkten toegestaan en het optreden van tussenpersonen als verkopers werd formeel verboden* (20).

Ondanks de steeds strenger wordende reglementering m.b.t. de import werden er in de loop van de achttiende eeuw nog vele onregelmatigheden vastgesteld. Een koopman uit Châtelet verkocht tijdens de Bijlokefoor zo'n hoeveelheid aardewerk te Bouffioulx vervaardigd, dat de Gentse markt werd ondermijnd (21). Een onderzoek verricht in de winkel van *tabacquist* Charles Lucas Luyck, in de Lange Munt woonachtig, leverde een partij vreemd aardewerk en twee vreemde aardenpotschijven op. Dit laatste bewijst het opzet van Demanet om een plaats te veroveren op de Gentse markt. De lokale pottenbakkers zagen dit gevaar in en procedeerden. Om de kosten van het aanslepende proces te kunnen opbrengen maakte de nering een respectabele schuld van 200 gulden wisselgeld.

Het steeds overspoelen van de Gentse markten door vreemde waar, dat bovendien door de bevolking gretig gekocht werd, doet ons twijfelen aan de kwaliteit van het Gentse product. Enkel archeologen, die potten uit de verschillende centra met elkaar confronteren, kunnen deze stelling bevestigen of ontkennen.

(18) SAG, reeks 188/2 artikel 18 : «nyemandt en sal vervoorderen eenich Hollandts ofte Bruyswijcx eerdeweerck te coopen om voorts te vercoopen, dan alle de ghone wesende van desen stijle, daer van ghedaen hebbende behoerlijcke preuve».

(19) SAG, reeks 156 bis/66¹.

(20) SAG, reeks 188/2.

(21) SAG, reeks 156bis/66. Jan Martin Demanet bevoorraade jaarlijks de halve stad in aardewerk, wat de afzet van de Gentse nering halveerde.

(22) N. DE PAUW en J. VUYLSTEKE. *De rekeningen der Stad Gent. 1336-1349*. Gent, 1874, dl. 1, 31.

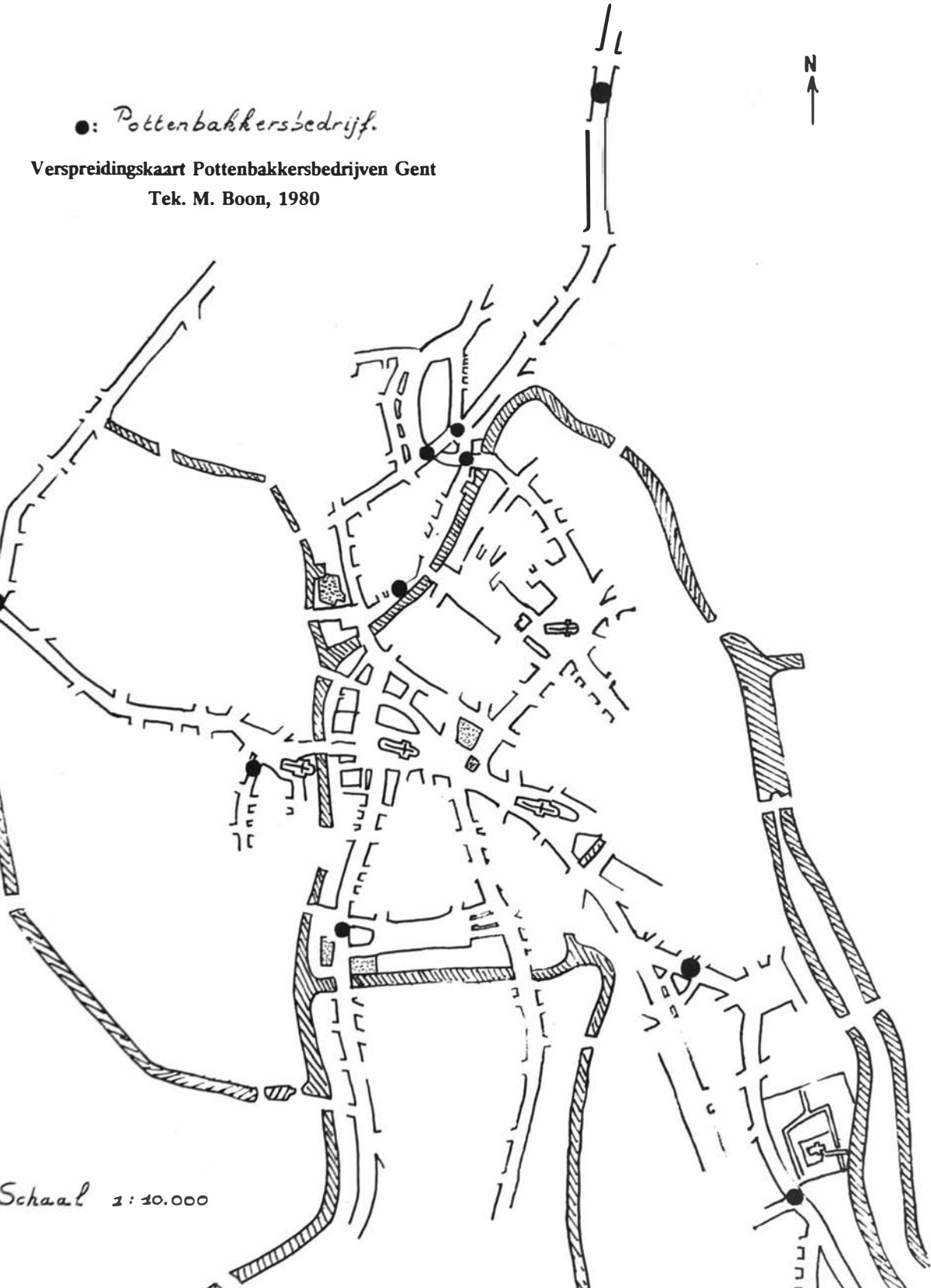
D. Het aantal pottenbakkers en pottenbakkerijen en hun vestigingspunten

Pas in de stadsrekeningen van 1336 vonden we voor het eerst twee namen van Gentse pottenbakkers : Janne den Pottre en Godeverde Vedericke ontvingen in naam van de nering een bedrag van 17 pond 6 schel-

●: Pottenbakkersbedrijf.

Verspreidingskaart Pottenbakkersbedrijven Gent

Tek. M. Boon, 1980

lingen 8 deniers van de Gentse schepenen (22). Dit wil zeker niet zeggen dat er daarvoor geen pottenbakkers te Gent werkzaam waren, al dan niet in georganiseerd verband, vermits we aantoonen dat reeds in de twaalfde eeuw Gent een eigen productie kende. Een aanwijzing in het bepalen van het beroep was soms de achternaam; veel voorkomend waren: *Den Potmakere* (reeds in 1307) (23), *de Pottere*, *den Potghietere*.

Doch in de veertiende-eeuwse rekeningen wordt een Jacoppe *den Potgietre* als metaalbewerker en als wever vermeld en een zekere Henricke *den Pottere* als Oude Schoenmaker (24). Zo blijkt dat voorzichtigheid geboden is bij het trekken van conclusies omtrent het beroep. Pas wanneer duidelijk gespecificeerd werd dat we met een *eerdinpotmakere* te doen hebben - en dit gebeurde vanaf ca. 1370 - was er sprake van een lid van de pottenbakkersnering.

Zo hadden Jacop van den Isere en Jan Moenyns op dat ogenblik hun bedrijf gevestigd op de Tichelrij, bij de Oude Schaapbrug en rond de Nieuwe Schaapbrug, aan het Sluizeken (25). Andere vestigingsplaatsen werden er niet teruggevonden voor wat de veertiende eeuw betreft. Dit is niet verwonderlijk daar de concentratie van leden van eenzelfde ambacht in de beginperiode van het corporatief stelsel algemeen in zwang was. Zowel in de uitoefening van hun bedrijf als op de markten waren ze gegroepeerd.

De keuze van de stadsrand - waar de bevolkingsconcentratie beperkt was - had voor de pottenbakkers verschillende redenen. Het verhitten van ovens tot zeer hoge temperaturen (minimum 900-950 ° C) verhoogde het brandgevaar, wat in een dichtbebouwde kom met de talloze houten woningen kon leiden tot het platleggen van hele wijken. Een thuiswerkende pottenbakker als buurman betekende dus een voortdurend gevaar. Uit een zestiende-eeuwse tekst blijkt dat aan de Muide een bakkerij gedeeltelijk uitbrandde (26). Misschien is dit bedrijfje te lokaliseren bij de vroegere

(22) N. DE PAUW en J. VUYLSTEKE. *De rekeningen der Stad Gent. 1336-1349*. Gent, 1874, dl. 1, 31.

(23) J. VUYLSTEKE. *Gentsche stads- en baljuwrekeningen 1280-1336*. Gent, 1900, dl. 1, 38. *Jehans de Potmakere*. 14 sept.-2 nov. 1307.

(24) J. HUYTTENS. *Recherches sur les corporations Gantoises*. Gent, 1861, 37.

(25) SAG, reeks 152/3 *erfelijke renten, 1370-1371*

De Oude Schaapbrug lag over de Schipgracht aan de Lange Steenstraat terwijl de Nieuwe Schaapbrug over dezelfde gracht aan het Sluizeken liep.

(26) «1570. *Den XXVIIIen November, tusschen den dysendach ende woonsdach, in d^en*

Muidepoort waar een tiental jaren geleden bij het aanbrengen van funderingen voor het Unic-warenhuis in de St.-Salvatorstraat verschillende misbaksels gevonden werden die op een pottenbakkersoven wezen (27).

Een tweede reden om de stadsrand te verkiezen was de walgelijke geur die door het verbranden van turf en houtskool verspreid werd en die talloze klachten van burens uitlokten. We mogen ook niet vergeten dat een pottenbakker een ruime werk- en stapelplaats nodig had om zijn potaarde, turf en houtskool te stapelen. Het wonen aan de stadsrand impliceerde ook de directe nabijheid van water (stadsgrachten), onontbeerlijk bij het verwerken van de grondstof.

Waarom werd in Gent juist het terrein ronde de Muide gekozen? De vroegere Torfbriel, het huidige Sluizeken, was in de Middeleeuwen de opslagplaats voor turf, een onontbeerlijke grondstof. De vestiging van de turfdragers aan de Schaapbrug bevestigde dit gegeven (28). Langs de Schipgracht werd turf uit de Vier Ambachten - waar het grootste deel gestoken werd - naar Gent vervoerd. Een aantal rijke Gentse burgers bezaten in de Vier Ambachten een stuk turfgrond voor eigen verbruik, ook de alombekende Jacob van Artevelde behoorde tot deze categorie van gelukkigen. Bovendien had de streek van de Muide een turfrijke grond die ter plaatse kon gestoken worden. Het uitschakelen van transportkosten was voor een kleine nering - bijna uitsluitend afgestemd op het vervaardigen van huisraad - zeker geen overbodige luxe.

Zoals bij de andere neringen ook het geval was, kwam de economische stagnatie van de veertiende eeuw ook hier tot uiting in het erfelijk maken van het ambacht. Men poogde alzo het eigen huisgezin tegen werkloosheid te beschermen. Zo vermelden de jaarregisters van de Keure van 1399 de vestiging aan de Tichelrei van Jan van de Ysere, zoon van Jacob, beiden potmakers (29).

Pas een eeuw later bemerken we dat de pottenbakkers zich ook beginnen te verspreiden in andere wijken van de stad : bij de Brugse Poort

nacht omtrent XII ende een uren, verbrande op de Muyde een achterhuus van een potbackere».

Memorieboek der stad Ghent. Gent, 1853, dl. 2, 379.

(27) Informatie verstrekt door de heer Ant. Janssens uit Nevele.

(28) SAG, *nota's Van Werveke*, nr. 636.

(29) SAG, reeks 301, *jaarregister Keure*, 1399, 1400 f° 26.

Het uitstellen en verkopen van potwerk : Vrijdagmarkt 1
(Akwarel F.P. BARRAUD, tweede helft 19de eeuw. SAG, atlas Goetghebuier)

(Begijnhoflaan) is er in 1490 voor de eerste maal sprake van een *pottelrie* (30).

In de zestiende eeuw waren de pottenbakkerijen gevestigd aan de Ketelpoort (familie Pieters) (31), in het Engelandgat (Bauwens-Pieters) (32) en in de Lange Violettestraat ter hoogte van het Klein Begijnhof (families Everwijn en De Vlieghe) (33-34). Intussen bleven er echter wel een aantal pottenbakkers rond het Sluizeken gevestigd. De familie De Vlieghe bezat ca. 1600 naast een eigen pottenbakkerij in de Grauwpoort een der meest *gekalante* pottenwinkels van de stad. Wie zeker wilde zijn een goede pot van sierlijke draai te hebben, ging in de kelder onder *den Bonten Hert* op de hoek van de Donkersteeg (35).

Het aantal pottenbakkers te Gent lag nooit zeer hoog. Uit de lijsten van weerbare mannen die gedurende de veertiende eeuw in oorlogstijd ten strijde moesten trekken, blijkt dat de pottenbakkers met een potentieel van veertien à achttien strijdkrachten tot één der kleinste neringen van de stad behoorden (36). In 1613 waren er amper tien pottenbakkers werkzaam (37) in een periode van economische relance maar ook van opkomende concurrerende nijverheidstakken (gleiswerk). Een document van 1685 telde elf potmakers (38), de erfelijkheid van het ambacht liet

(30) Nota's VAN L'EN BEMDEN. *Rues et fonds bâtis*. Bibliotheek Rijksuniversiteit, handschrift nr. 2484, dl. 18 f° 106.

Jan van der Beke koopt een huis en erf bij de *Waelpoorte* gheheeten de *Pottelrie*. Dezelfde Jan van der Beken wordt in het jaarregister van de Keure op 16 maart 1500 als *eerdinpotmakere* vermeld.

(31) SAG, reeks 330/72, februari 1554 *Staten van Goed*, f° 105.

(32) SAG, reeks 330/67 *Staten van Goed*, 23 juli 1544, f° 24 r°.

(33-34) SAG, reeks 330/63 *Staten van Goed*, 8 februari 1545, f° 72 r°.

SAG, reeks 301/47 *jaarregister Keure*, 2 juli 1463, f° 92 r°.

SAG, reeks 330/78 *Staten van Goed*, 3 apr. 1560 f° 144 r°.

(35) F. DE POTTER. *Gent van den oudsten tijd tot heden*. Gent, s.d., dl. 3, 107.

(36) N. DE PAUW. *De voorgedoden der Stad Gent in de XIVe eeuw*. Gent, 1885, 165 en 167.

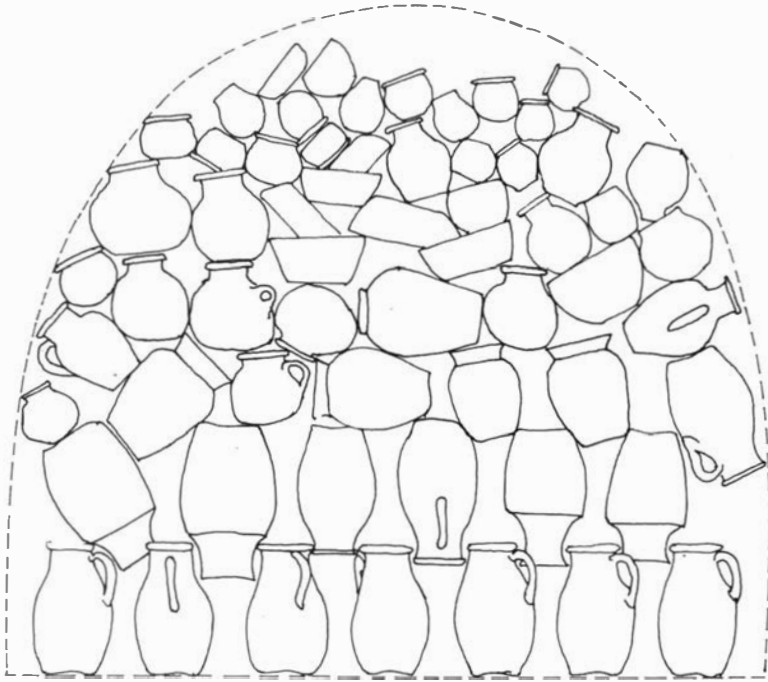
augustus 1356 : 14 strijdbare mannen

februari 1357 : 18 strijdbare mannen

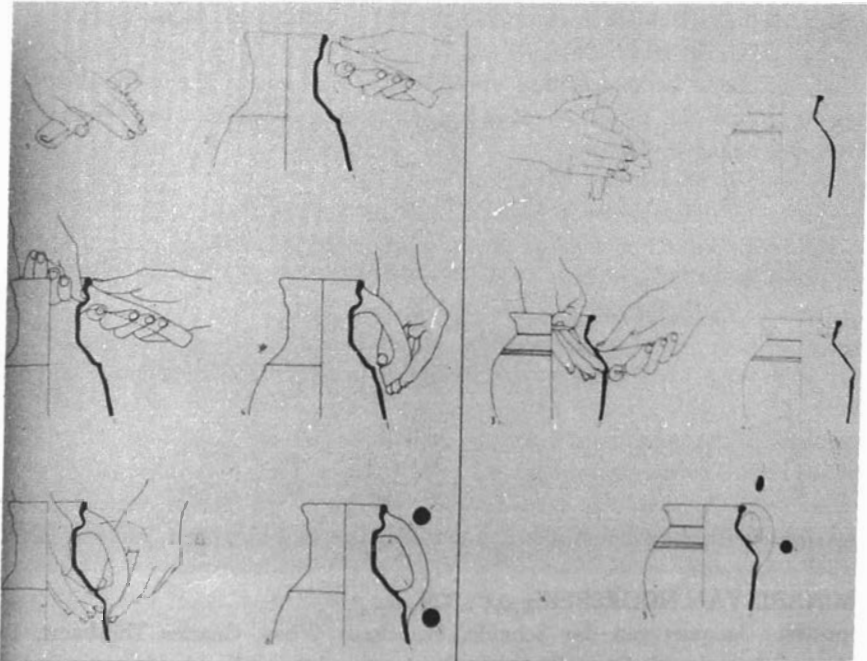
(37) Thomas Stynaert, David van der Schelden, Pieter Stynaert, Jaetsen Wissaert, Lievin de Vlieghe, Pieter Everwijn, Gilles van den Plassche, Jan Thijsbaert, Jan van Eeckaute, Michiel Thijsbaert.

L. MINARD-VAN HOOREBEKE, *o.c.*, 329.

(38) supposten : Jacques van der Schelde, Franciscus Wisse, Charles Thijsbaert, Denijs Vutterwulghen, Jan de Smet, Pieter de Smet, wwe. Jan van Eeckhaute, wwe Pieter van

Het opstapelen van aardewerk in een oven (Tekening H. COLMAN, 1980)

Methodes om een oor aan de pot te brengen.
 Uit : *Rotterdam Papers II*, Rotterdam, 1975, blz. 79

zich ook hier weer gevoelen daar een aantal gelijke namen als in 1613 te noteren viel. De gewoonte dat de weduwe van een potmaker met een ander lid van de nering huwde, beklemtoonde ook hier de gesloten structuur van de gilde. Het aantal traditionele potmakers tijdens de achttiende eeuw nam voortdurend af. Het enige rekeningboek 1756-1792 geeft ons een gemiddelde van vijf à zes leden (39). Dankzij de *Wegwysers van Gent* kunnen we hun werkplaatsen lokaliseren in de St.-Salvatorstraat, de Brabantdam (rond de huidige protestanse kerk) tot aan het J. Van Arteveldeplein en buiten de Brugse Poort (40).

E. Techniek en producten van de Gentse pottenbakkers

Uit geschreven bronnen kan zeer weinig gehaald worden op gebied van de verwerking van de grondstoffen tot potwerk.

F. VAN LEEMPUTTEN, *Turfstekers van Postel*, 1887 (Brussel, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten)

We weten wel dat van 1458 af de Gentse potbakkers potaarde konden steken op het *Eekhout*, een gebied gelegen in het voormalige St.-Pietersdorp rond het huidige P. Van Duyseplein (41). Het was de proost van de St.-Pietersabdij die de potaarde verpachtte voor een bepaalde termijn, meestal een jaar (42).

Eeckhaute, Toeseyn Tassei (?); gezworenen : Daniel de Vliegheer en Johannes van de Plassche.

SAG, reeks 156bis/56

(39) SAG, reeks 188/1, 1756-1792.

(40) SAG, *Wegwijzers van Gent*, 1770-1789.

(41) CH. DIERICKX. *Mémoires sur la ville de Gand*. Gent, 1815, dl. 2, 373.

(42) RAG, SPA I, nr. 1822, rekening van de proost; 1506, f° 8 en SAG, nota's straten; nr. 76.

Slechts éénmaal tijdens de middeleeuwen nl. in 1496 is er sprake van de aankoop van een partij vreemde (Silesische ?) aarde, op de markt aangeboden door Stevin Sabbe, koopman uit Valenciennes. De betaling - een bedrag van twee pond groten - gebeurde in vier aflossingen (43). In 1792 vroegen de pottenbakkers vrijstelling van stadsrechten voor hun potaarde *die sij genoodsaekt sijn te trekken van buyten dese stadt, soo van de prochie van Temst als elders* (44).

De aangekochte klei werd opgestapeld om gezuiverd te worden (45). Ze werd dan in bollen van gelijke hoeveelheden - de «worpen» - bij de draaier klaargelegd. De draaier was de vormgever die uit een worp één of meerdere potten draaide. Na een korte droogtijd werden oren en stelen aangezet. Het 'ruwwerk' werd al dan niet voorzien van glazuur. Het bakken was een delicate zaak omdat een juiste temperatuur noodzakelijk was voor de kwaliteit van het product (46).

Gegevens over pottenbakkersovens in Gent zijn vrij gering : er zijn echter wel aanwijzingen, misbaksels, dat aan de Tichelrei een productiecentrum aanwezig was (47), doch verder archeologisch bodemonderzoek is noodzakelijk.

Het bestaan van merktekens bij het gewone volksaardewerk lijkt ons vrij onwaarschijnlijk : het Gentse aardewerk bezat niet de buitengewone kwaliteiten als bvb. het Rijnlandse, en kwam zoals boven vermeld uitzonderlijk voor export in aanmerking, zodat een stadsmerk overbodig leek, behalve wanneer het om een speciaal op bestelling vervaardigd stuk ging.

(43) SAG, reeks 301/64 *jaarregister Keure*; 1496, f° 4 v°.

(44) SAG, reeks 156 bis/66.

(45) Soortelijk gewicht van :

gewone potbakkersaarde : 1,8000

gezuiverde potbakkersaarde : 1,3050

Wegwyser van Gent, 1829, 30

(46) Over de werkwijze bij het verwerken van klei tot potwerk handelen twee interessante basiswerken.

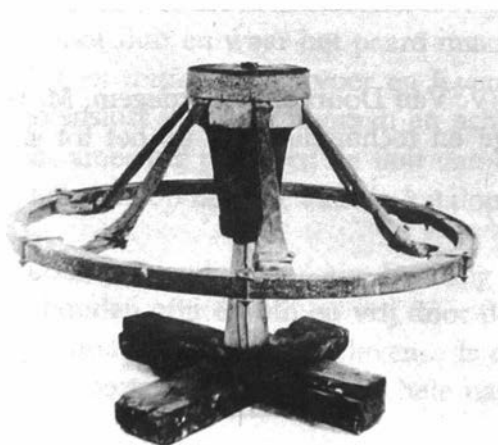
L.J. WEIJS, C.C.J. VAN DE WATERING en C.J.F. SLOOTMANS. *Tussen Hete Vuren*. Bijdragen tot de Geschiedenis van het zuiden van Nederland, dl. XVII en XIX, Tilburg, 1970.

J. DE KLEYN. *Volksaardewerk in Nederland 1600-1900*. Zeist, 1965.

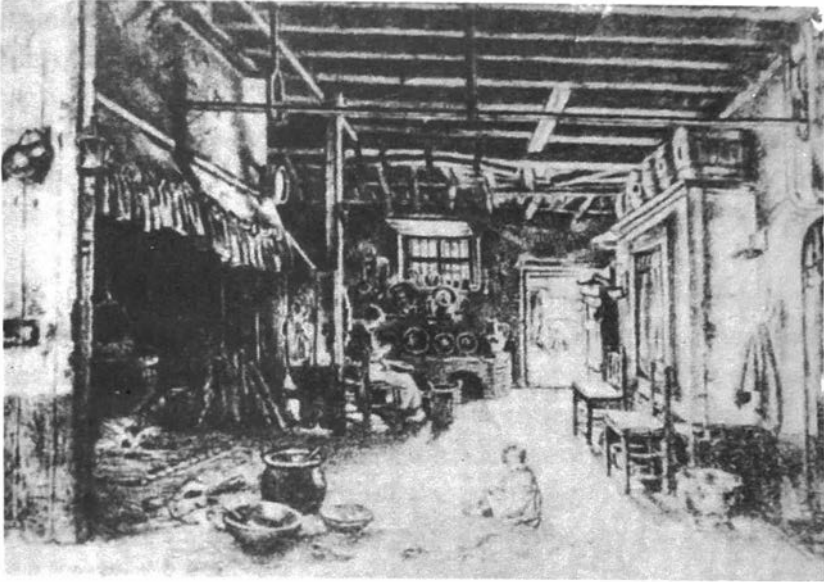
(47) G. DESMET en P. RAVESCHOT. *Het Tempelhof*, in : *Oude koeien uit de Gracht* (Tentoonstellingscatalogoog) s.l., s.d., 5-6.

J. LUYKEN, De Pottenbakker, 1694, voorstudie. (Amsterdam Stedelijk Museum)

Een nog bewaard pottenbakkerswiel uit Bergen-Op-Zoom
 Uit : J.WELJS, C.C.J. VAN DE WATERING en C.J.F. SLOOTMANS, *Tussen Hete Vuren*,
 Tilburg, 1970 (ill. buitentekst)

H. DE BRAEKELEER, Interieur van een boerderij, niet gedateerd
(Antwerpen, Stedelijk Prentenkabinet)

Besluit

Een uitvoerig archiefonderzoek werd afgerond en leverde behalve enkele interessante zaken over vestigingsplaatsen, pottenbakkersnamen e.a. weinig economisch releverende elementen op.

Wij vermoeden dat, gezien het minieme belang van de nering en de lage waarde van hun producten, de historicus en de volkskundige in de toekomst geen nieuwe ontdekkingen van uitzonderlijk belang zal kunnen doen.

Met dank aan V. Van Doorne, P. Verdegem, M. Boon en H. Colman voor de deskundige en technische hulp bij het tot stand komen van dit artikel.

Beatrix Baillieul

Oscar BONNEVALLE

Veelzijdig internationaal artiest

LEEF MEE !

Als je een expositie bezoekt, valt je een wisselende rol tebeurt. Je staat of zit er als schouwende of vragende partij. De voorstelling is realistisch of fantastisch, toont een verheerlijkte of verscheurde figuur of wereld. Je geniet of niet en stelt gebeurlijk de vraag : wat verbeeldt en vertelt dit werk ? Je schouwt en vraagt en geniet.

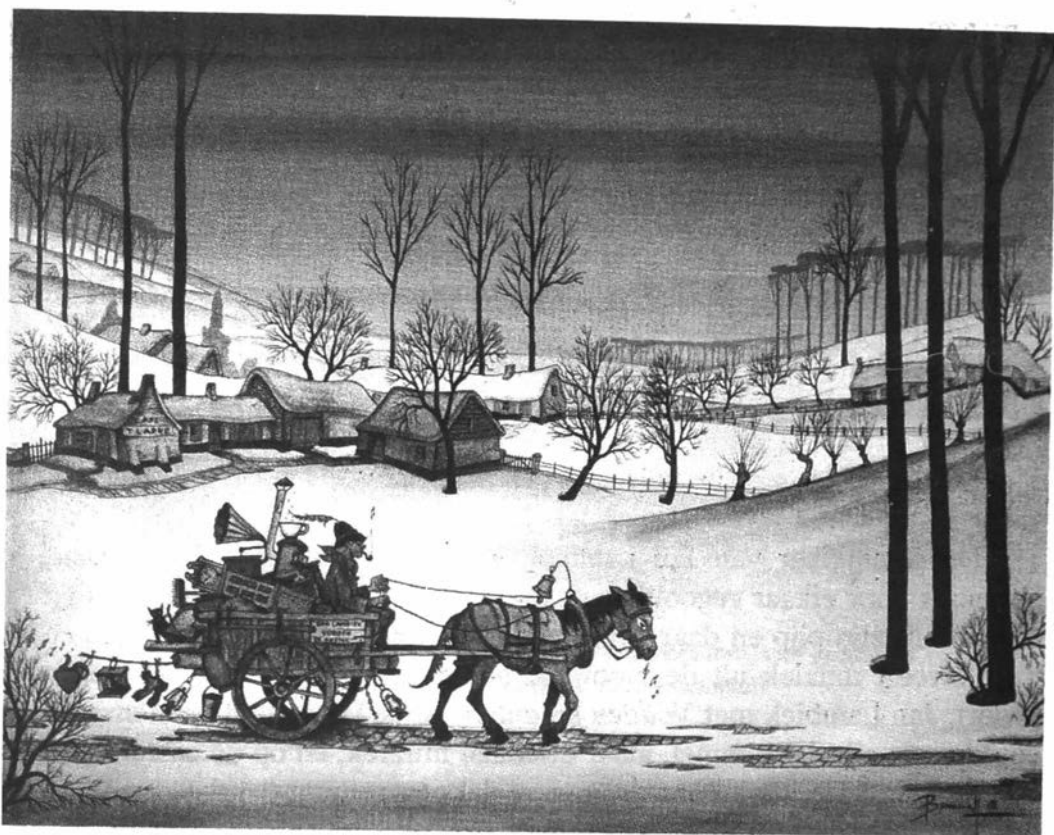
Bij Oscar Bonnevalle beleef je een ander gevoel.(1)

De rommelkar van Jan Lambiek is een hoop rommel door elkaar, hopeloos door elkaar gegooid zoals het beeld van onze tijd, maar er stijgt muziek uit zijn pijp en daar bengelt muziek boven de rug van zijn ros en daar zweeft muziek uit de moor die aan een stok achteraan de wagen zwiert. Jan Lambiek met *Vodden en antiek* op de voorgrond : een man en een dier en allerlei rommel, maar driemaal muziek, en op de achtergrond een lap van Vlaanderen ergens, met veelal een herberg (werkelijk en fantastisch), hier dan *Café 'T Lapke*. Plots besef je, dat het niet klopt met je getal : daar dalen en vallen ook noten uit de muil van het paard : viermaal muziek !

En dan groeit dat wonder gevoel in je : waarom zou je niet mee trekken met die filosoof op de kar die muzieknoden uit zijn pijp haalt, waar de moor noten uit zijn toot fluit en waar het paard muziek ademt. Een armzalig gedoe : *vodden en antiek* als vervoer en levensbasis en een ongehooflijk rijkelijke levenslust : muziek vooraan en achteraan : de ademhaling van het wellicht amechtig paard en de fluit van de moor. Zo lokt en snokt de kop van het dier op de kaft van de kataloog : **Leef mee !**

Je kijkt en je voelt je wonder gelukkig. De hang en drang van menig mens : aan niets gebonden zijn en blij en vrij door de wijde natuur trekken... met antiek en met muziek door 't leven... Is dat tafereel een muzikaal gedicht op de voorgrond om over het hele natuurbeeld uit te deinen ?

(1) *Tentoonstelling in het Museum voor Volkskunde te Gent van 19 juli tot 31 augustus 1980*. Kataloog : 36 blz., 59 ill. waarvan 5 in veelkleurendruk. Tekst van Gustaaf Weze, Renaat van der Linden en Robert Vandewege.

De rommelkar van Jan Lambiek

De uitnodiging tot de expositie als dusdanig is van dezelfde geest en gist gekneed en doorgedesemd. De ploeg van Tijn, Nele en Lamme Goedzak met Reinaert de Vos 'vraagt je mee', want muziek wipt uit de doos van Lamme Goedzak en muziek walmt uit de schoorsteen boven de woonst van Pierke. «De drie Koningen» betreden met muziek de deuropening. Met muziek naar de tentoonstelling. Maar ze leven met vaste regelmaat in de geest en het werk van de artiest Bonnevalle, voor de herberg *In de roste muis* bij *Triene Versluis*, op hun eentje door het veld, waar alleen de zwarte geen muziekinstrument bespeelt, maar bij wie vier belletjes aan zijn jas bengelen ! Schouw naar nummers 40, Volksleven, 44 en 45 : Nele en Tijn dansen op een fluit en Dansende Tijn, nr. 51 en 52 : schelmstreken van Tijn en Vlaanderen die Schone, nr. 54 specifiek : Kermisgast met orkest, de straatmuzikant is polyvalent vóór dat woord bekend geraakte : haast twintig belletjes op zijn punthoed die een aparte haak naar zijn mondharmoonika snoert, de wijd opengetrokken akkordeon en de dubbele trommel op de rug bewijzen welke veelzijdige tamboer aan het vernuftig spel aan toe is. Het volkse rijmpje verklaart het duidelijk :

*Met m'n hand- en hoofdgarnituur
Met mijn elleboog en voet
't Is met heel m'n muziekfiguur
Dat mijn orkest je groet.*

Drie Inleidingen in de Kataloog raken elk een ander aspect van de kunstenaar aan, maar het zou eenzijdig wezen uitsluitend de klank en kleur van de muziek te beklemtonen. De figuren van Tijn en Nele zijn ook aan de Inquisitie en aan vreemde overheersing gebonden. Aan de hand van drie of vier werken snijdt dat snerpend tafereel telkens door je. Bloed en tranen, galgen en brandstapels haken in het landschap. Katelijne spookt in een boom midden in een brandend huis. Maar naast het huis houden tot figuren vergroeide bomen een hellebaard in de hand, de hellebaard, dat voorheen gevreesde wapen waarmee de krijgsman kon steken en houwen, een ruiter van zijn paard sleuren en doodsteken haast tegelijk. Op een ander werk zijn de bomen verdwenen en een hellebaard als dusdanig geworden. Van de boom is alleen de stam als lange spies van de strijdbijl overgebleven, maar aan de voet van de spies vloeit rood het bloed van het moorden naar de rode beek. Spijts dood en moord, brandstapel en vernieling trekken Tijn en Nele over de beek van het bloed naar de verre triomf in Vlaanderen...

Van dat brand- en standpunt uit is Oscar Bonnevalle een sterk en stout geëngageerd kunstenaar, groot en groots, wat niemand zou vermoeden bij de eerste contacten met lied en muziek.

Muziek, en trekken langs Vlaamse en verre wegen speelt en spookt doorheen menig werk van hem. Onwillekeurig denkt u aan *Een zwerver verliefd* (1904) en *Een zwerver verdwaald* (1907) van Arthur van Schendel, een beeld van en een streven naar volstrekt vrij bestaan boven plaats en tijd uit, in een zonnig geluksverlangen. Ernest van der Hallen vertolkte dezelfde droom in *De Wind waait* (1932) waar een zwerver met zijn paard Plato (!) en kar land en volk wil verkennen. De titel van een ander werk *De Aarde roept* (1936) vertolkt zijn romantisch-idealistische geest en leest.

Door en in de twee kenmerken, glans en glorie van lied en muziek, naast de verdrukking en bloed- en tranenwereld... (zie blz.12) *Hadt ge maar altijd belletjes op uw kaproen, mijn zoon, want de gekken zijn meester van de wereld*, leeft de veelheid en volheid van een begenadigde kunstenaar, met Gent als basis, Vlaanderen als grond en land, en vele grote steden als verkenningsterrein !

Renaat VAN DER LINDEN

Marcellijn DEWULF

Asse 9 september 1898 - 24 november 1980 St.-Niklaas

Als een vriend en verdienstelijk figuur overlijdt, ook al ben je voorbereid, toch treft het immer diep.

Marcellijn Dewulf was sinds jaar en dag lid van onze Bond en heeft driemaal de Alfons de Cockprijs gewonnen. Hij was een 'geleerde' in de schone zin van het woord, door talloze persoonlijke opzoekingen bij zegspersonen en door studie ter plaatse, gedroeg zich weergaloos dienstvaardig, schonk onbepert zijn vertrouwen wanneer je het eenmaal gekregen had en was optimist tot in de kist, zoals de volksmond het uitdrukt. Zijn vader was postmeester die om de vier jaar 'verplaatst' werd; zo is Marcellijn Dewulf o.a. in Veurne en St.-Truiden geweest en is in de hoofdstad van het Waasland gebleven. Aan deze stad en dit gewest heeft hij zijn geest en hart verpand.

De tentoonstelling 'Kroniek van de strijd voor de Vernederlandsing van de Gentse Universiteit (november-december 1980)' bevatte waardevolle documenten uit de studenten-jaren van Marcellijn Dewulf. Politieke verwickelingen beletten hem in 1918 verder te studeren en aldus kwam hij in de zakenwereld terecht. Hoofdzaak bleef voor hem nochtans zijn hang en drang naar heem-, volks- en oudheidkunde. Het verschijnen van twee publikaties in december '80 bewijst zijn bestendig vorsen tot op hoge leeftijd : a) de 82^e jaargang van de **Annalen van de Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas** bevat een acht-tal specifieke bijdragen van zijn hand : twee uitvoerige *De Wase mandenmaker* met 260 benamingen van manden en *Het oude Wase boerenerf* met de bouw de versiering en omheining van hoeven. Andere bijdragen behandelen tondeldozen, ex-voto's, vlier- en lindebomen, het Daknams kasteel en de Cipierage te St.-Niklaas. Deze gedrongen opsomming alleen reeds onthult welke ontzagwekkende verscheidenheid in het volksleven hem boeide. b) *Het Bargoens van Sint-Niklaas*. Naast de taal benadert de auteur de leefgewoonten van de Bar-

goensspreekende bevolking en levert daardoor een belangrijk sociologisch element dat zelden in een volkskundige studie op de voorgrond treedt. Fraaie illustraties en origineel fotografisch materiaal verlenen een hoge luister aan het geheel (1).

In 1943 leidde de prijsvraag van het Alfons de Cockfonds naar *de wereld van het lied*. Drie werken werden bekroond, een van Augusta De Clercq uit Geraardsbergen, een van Lode Lievevrouw-Coopman uit Gent, en *Kinderliedjes en Kinderspelen in Waasland* van Marcellijn Dewulf. In 1951 vraagt de Bond een Monografie over het volksleven van een lokaliteit. De beheerraad keurt twee prijzen en een erediploma toe, een aan prof. dr J. Van Haver, en een aan Marcellijn Dewulf voor *Het Volksleven in Waasland*. Zijn inzending *Bargoens* (zie voetnoot), bekroond in 1978 is een derde ster aan een uitzonderlijke kroon.

Marcellijn is een toegewijd bestuurslid van de Oudheidkundige Kring van het Waasland geweest, gedurende vele jaren. Hij heeft zich met zijn vele talenten in dienst van de gemeenschap en van de wetenschap gesteld. Hij heeft gepubliceerd in Oostvlaamse Zanten, vanzelfsprekend in de *Annalen van de Oudheidkundige Kring van het Land van Waas*, in *Gentse Bijdragen tot de Kunstgeschiedenis*, (*De kerkelijke architectuur van de Dominikanen te Brugge*, jg. 18 (1959-60, 107-157), e.a. Hij is zijn leuze «Dienen» een hele leven lang, in een verheven zin, trouw gebleven, in dienst van Vlaanderen en van de volkskunde in de ruimste betekenis. Zijn kunde en kunstzinnigheid bestond erin elementen van aard-, oudheid- en naamkunde tot een passend en verrassend geheel te herleiden.

Zijn naam blijft in en langs het Alfons de Cockfonds als een drievoudige ster aan onze Bond gehecht. Renaat van der Linden

(1) *Het Bargoens van Sint-Niklaas*. Met voorwoord van J. Trommelmans. 128, ill. Uitg. Koninklijke Bond der Oostvlaamse Volkskundigen, Gent en Koninklijke Oudheidkundige Kring van het Land van Waas, St.-Niklaas.

Uitvoerige biografie en bibliografie van Marcellijn Dewulf in de *Annalen O.K.L.W.* leest u in de *Annalen O.K.L.W.* nr. 81, 7-13.

Verkenning inzake Kaalhoofdigheid en Haarkracht

1. Lach- en spotlust

Kale bluf en blote feiten over haaruitval

Het ligt voor de hand, dat de mens graag lacht. Allerlei factoren komen daar van pas, mondeling de moppen, grafisch de karikaturen, enz. De mens krijgt niet bestendig of makkelijk de kans om te lachen en zo spreekt het vanzelf, dat hij gretig de gelegenheid vat om zijn eigen lachspieren en die van anderen in beweging te brengen. Daar hoort de spotlust bij. Spotten en lachen kunnen hand in hand gaan, zolang het schertsen de betrokken en getroffen persoon niet te kras krenkt of kwetst.

Het BESTE, Reader's Digest, febr. 1980.

Als een kaalhoofdige in een leuk gezelschap vertoeft, weerklinkt licht en luchtig de opmerking : een schone pletskep op zichzelf is toch niet lelijk. Het is profijtig als je nooit een kam moet kopen. Hij is 's morgens vlugger gereed dan anderen, want hij moet zich niet kammen, maar hij heeft de last van twee gezichten te wassen. D'r is een kampioenschap voor luizen, om te skiën op zijn teljoor. Hij ziet er geleerd uit om professor... of om minister te worden. De vliegen koersen op zijn velodroom. Hij zal zich netter moeten wassen, want de maan schijnt niet te proper. Ja, een fijne biljart vindt je overal niet. 't Is lastig, als je niet juist weet, of het halve of hele maan is. Mocht hij zich in Gouda vertonen, ze zouden hem vlug inpakken !

De schotse en schampere lachpartijen zijn niet eigen aan een lokaliteit of een streek, vermits je alom kaalhoofdigen aantreft. Ze zijn niet beperkt tot een rang of stand. Ze kunnen grof of fijnzinnig weerklinken.

2. Tekst en karikatuur

Wanneer we teksten en karikatuurbeelden rond de kaalhoofdige raadplegen, stellen we vast, dat allerlei personen er het slachtoffer kunnen van wezen.

We steken van wal met een 'nieuwjaarswens' uit 1866 en 1928 (?), om met een lied uit het Turnhoutse aan te knopen.

Het tijdschrift ROND DEN HEERD (te Brugge) biedt als nieuwjaarswens, in de eerste jaargang van 1866 :

'k Wensche u 't nieuwe en 't oude,
Een paar handschoen voor de koude,
En een *perruque* met hair :
'k Wensche u een zalig nieuwe jaar.

Het eigenaardige bestaat er in, dat het woord *perruque* dat ons hier zoveel belang inboezemt, in de tekst werkelijk kursief is gedrukt !

Nieuwejaarken, hoddepetot.
Ons' va heeft enen klets kop :
Zeven jaar zonder haar :
'k Wens u nen zaligen Nieuwejaar. (1)

Antwerpse Kempen.

Een lied met een herhaling van woorddelen en woorden laat ook de glans rond het kaal hoofd van vader schitteren. Opnieuw treedt de «pater familias» als hoofdrol op.

<i>Mijn vader is zo ziek,</i>	<i>ziek, ziek.</i>
<i>Hij heeft het rommatiek,</i>	<i>tiek, tiek.</i>
<i>Hij ligt in 't hospitaal,</i>	<i>taal, taal.</i>
<i>En heel zijn hoofd is kaal,</i>	<i>kaal, kaal.</i>

Turnhout. (2)

Ook een aftelrijmpje kun je hier inschakelen :

Mijn broertje is wat ziek. Hij heeft het reumatiek.
Hij ligt in 't hospitaal. En heel zijn hoofd is kaal ! (3)

In het Mechelse spotten de kinderen eveneens graag met het kaal hoofd van vader.

Tingelingeling
Op mijn kasteel !
De vogelen zijn geen vinken.
Als mijne pee
Zijnen hoed afdee
Dan zag ik zijne plekkop blinken ! (4)

-
- (1) V.[ictor] D. [E] M.[EYERE]. *Nieuwjaarsliedjes in de Antwerpse Kempen*. *Volkskunde*, Antwerpen, 33 (1928) 44.
(2) Pol HEYNS. *Volkliederen*. De Seizoenenreeks. nr. 13-14. De Nederlandsche Boekhandel, Antwerpen, 1941, 17.
(3) Jozef de BROUWER. *Geschiedenis van Lede. Het Dorpsleven. Het parochieleven. Het Volksleven*. Lede, 1963, 627.
(4) Dr. Robert FONCKE. *Vlaamsche Volksvertelsels*. Mechelen, 1922. *Van klets koppen en kaalhoofdigheid*, 51.

Klaarblijkelijk beseft geen enkel kind (en ook geen volwassene), dat eeuwen geleden kinderen eens erg moesten boeten voor het schreeuwen van kaalkop.

Het tweede Boek der Koningen in de Bijbel verhaalt over spottende knapen en hun straf, vers 23 tot 25 :

Vandaar begaf de profeet Elia zich naar Betel. En terwijl hij de weg opklom, kwamen er kleine knapen uit de stad, die de spot met hem dreven en hem toeriepen :

- Kom op, kaalkop ! Kom op, kaalkop !

Hij keerde zich om, zag hen en vervloekte hen in de naam van de Heer. Op dat moment kwamen er twee berinnen uit het bos en verscheurden tweeënveertig van die kinderen.

Het verhaal blijkt lang in de vergeethoek geraakt.

Langs de karikatuur komen allerlei personen aantreden. Nemen we b.v. een geestelijke. Die kwam makkelijk in aanmerking met de kruin of tonsuur, d.i. de kaalgeschoren kruin als onderscheidingsteken.

(Het Volk, dagblad, Gent, 24 aug. '77)

Een Don Juan is gekend als vrouwencharmeur en -verleider. Het 'valt niet mee', als een muzikant zijn pruik wegblaast en het kaal hoofd te voorschijn komt. Is zijn charme zinnebeeldig en werkelijk 'gaan vliegen' ?

(Barbarossa in Revue B, Uitgave N.M.B.S., 1070 Brussel, jan. 1979, I.F.S.)

Een kok ligt hier symbolisch ook voor de hand, omdat het vreselijke «haar in de soep» erge parten kan spelen.

Pirana leverde een tekening voor de krant Het Volk van 8 november 1977, geïnspireerd in het lokaal van de Pletskoppensklub !

De Vermakelijke Methode Delgoffe-Gross, Brussel, (The up-to-date-master) levert in nr. 9 *Ik leer fransch* (1939) een tekening van Jackson : *Ober ? Neen, ik neem u in dienst als kok : met u nooit haren in de soep.*

Bejaarde lieden dienen ook wel eens als mikpunt of speelbal van argeloze kinderen. In de boven aangehaalde *Vermakelijke Methode Delgoffe-Gross* nr. 15 *Ik leer fransch* (1939) krijgen we een tekening van A.M.

Oom, wil je mij toelaten uw haren te tellen ?

Komaan, je zoudt niet kunnen, lieve. Maar zeker, ik kan al tot tien tellen.

Om even op andere kansen te wijzen, belanden we bij een van onze grootmeesters Jeroen Bosch, met de prent *De Wafelbakster*. (F. de Wit excudit). De Nederlandse tekst onderaan rechts luidt : *Pijpt nou vrij oppe. en speelt van herten fier/backt wafelen... en tot slot : en wijlt nou tot ghenuchten de sot wel scheeren.*

Jeroen Bosch. *De wafelbakster*. Zie Dr. J. WEYNS. *Volkshuisraad in Vlaanderen*.

Beerzel, 1974, Deel 1, foto 4.

van Daele's Nieuw Groot Woordenboek der Nederlandse Taal (s' Gravenhage 1950) verstrekt voor *schere*, III, bijna uitsluitend Zuidnederlands: bespotten, voor de gek houden, vb. iemand schere zonder zeep; de gek, de zot schere = voor gek spelen, gekheid maken.

Jeroen Bosch brengt dit beeld aan de rechterzijde van *De wafelbakster*. De kledij van de man die kaal geschoren is, en het attribuut tussen zijn knieën wijzen geheel en al op de nar.

Een van de kostbare Handschriften in de Universiteitsbibliotheek te Gent bevat een eigenaardige tekst, waar het schere met de kam van pas komt, in de betekenis van ... temmen!

Van Maey

Maey ging met Duytsen om, met Engelschen en Franssen,
Geen wilder droes in stad; nu is zij mank en tam,
Zij heeft een man, die scheert haer op een andre kam;
Nu moet zij, en zij wil, nae zijne pijpen dansen.

Uit 'Verzameling van Hekeldige, snaekige en Koddige raere stukjes, zo in verzen als in proza.' 18 Fructidos Jaer 5. RUG Centrale Bibliotheek. G 3135³.

Met dergelijke figuur en tekst besluiten we dit zo bondig overzicht van de kaalhoofdige langs woord en beeld.

3. Oorsprong van kaalhoofdigheid

De oorsprong van de kaalhoofdigheid ontdek en ontmoet je langs allerlei wegen. We willen die even illustreren langs het volksverhaal, in een heilig gezelschap, en langs een lekker gebak om. De volksgeest en -mond is spitsvondig in het verzinnen van een uitleg en uitweg.

HOE DE KAALHOOFDIGHEID IN DE WERELD KWAM ?

Onze-Lieve-Heer en Sint-Pieter waren een samen op wandel, en daar zij geen roden duit op zak hadden, en hun maag begon alarm te kleppen, vonden ze zich genoodzaakt een aalmoes te gaan vragen. St.-Pieter die «schaamtevrij was», ging maar zonder blikken of blozen de huizen binnen, terwijl O.-L.-Heer aan de deur stond te wachten. Maar al de aalmoezen die hij ontving «foefelde» hij haastig in zijn zak en dan zegde hij tot Onze-Lieve-Heer :

- *Er is niets te krijgen. De mensen in deze streek hebben werkelijk geen medelijden met hun evennaaste. Wacht maar, tot ze aan de poort van de hemel komen. Ik zal die voor hun neus toelappen. En zij zullen mij niet beslimmen, die lelijkerds, want ik ken ze goed.*

- *Ja, ja, dat is allemaal goed en wel, zei Onz' Heer, maar daarmee hebben wij nog geen eten en ik heb zo'n honger, dat ik een nagel zou de kop afbijten.*

- *Ik ben in hetzelfde geval, zei Sint-Pieter, en ik zou al content zijn met een stuk droog brood. Doch, laat ons de moed niet verliezen, Onz' Heer jongen. We zullen er wel aan geraken. Wie zoekt, vindt.*

Zo kwamen ze al pratend en klagend aan een huisje, van waar hun een aangename geur in de neus schoot. Het opsnuiven van die geur was reeds een genot voor hen.

- *Wel, meester, dat riekt hier goed, zei Sint-Pieter.*

- *Ja, inderdaad, zei Onz' Heer. Ik heb de geur ook al weg. Ge zoudt zeggen, dat men hier vlees braadt of koeken bakt, of iets anders gereed maakt, dat lekker is.*

- *Maar, meester, zei Sint-Pieter, wil ik hier eens binnengaan. Wie weet of men hier zijn barmhartige ogen niet zal opendoen ?*

- *Ja, loop algauw, antwoordde Onz' Heer. En Sint-Pieter trok binnen. Een oud manneken, dat, om niet te liegen, toch wel tweehonderd jaar oud was, zou 'k zeggen, zat daar bezig met koeken bakken.*

- *Ach, goede man, zei St.-Pieter heimelijk weg, ik ben al de hele dag op reis, zonder iets te eten. Hebt gij geen stuk brood voor mij ?*

- *Wacht, manlief, zei het ventje. Ik zal u een koek bakken. En onmiddellijk begint hij de pan in te smeren. St.-Pieter kreeg de gebakken koek, en op één, twee, drie lapte hij hem binnen, want hij kon eten gelijk een snoek.*

- *Zoudt ge nu zo goed willen zijn, vriendlief, vroeg Sint-Pieter, nog een te bakken voor mijn kameraad die daar buiten wacht ?*

- *Ja, zeker, zei het peken, en op een amerij was de pan weer ingesmeerd. Als de koek nu gebakken was, wilde het manneken hem bij Onze-Lieve-Heer dragen, maar St.-Pieter hield hem tegen en zei :*

- *Spaar U die moeite, brave man. Ga voort met uw werk. Ik zal hem zelf wel dragen. Zie, leg de koek in mijnen hoed.*

Pol DOM. O.-L.-Heer en St.-Pieter op wandel

Toen het ventje aan dat verzoek voldaan had, zette Sint-Pieter zijnen hoed weer op en vertrok.

- *Ewel*, vroeg Onze-Lieve-Heer, toen zijn reisgezel buitenkwam, *hoe was 't daar nu?*

- *O, slecht, slecht*, was het antwoord. *Weeral gierigaards, mensen met een stenen hart, gelijk al de anderen van dit dorp. Al mijn schoon spreken, mijn vragen en steerten was verloren moeite.*

Onze-Lieve-Heer wist het wel beter, maar zeide niets en ze gingen weer voort. Onderweg begon St.-Pieter heimelijk stukken koek onder zijnen hoed te trekken, en ze haastig binnen te spelen. Als hij nu de laatste brok in de hand had, vroeg Onz' Heer hem onverwachts wat hij zo altoos opat.

- *Niets, meester, niemendal*, was 't antwoord.

- *Jamaar*, zei Onze-Lieve-Heer, *meent ge, dat ik blind ben? Ik zie u gedurig iets van onder uwen hoed halen en in de mond steken.*

Toch hield Sint-Pieter staande, dat er niets, volstrekt niemendal onder zijn hoed stak.

- *Kijk liever*, zei hij. En hij nam zijnen hoed af.

- *Neen, 't is waar*, zei Onze-Lieve-Heer, *er zit niets meer in, maar tast eens boven op uw hoofd.*

Sint-Pieter deed het en voelde tot zijn grote verwondering, dat het bovenste van zijn kop zo kaal was als zijn hand.

Op de plaats waar de hete koek gelegen had, waren de haartjes zo schoon weggebrand, dat er niets meer te zien was dan de blote, glimmende schedel. St.-Pieter was de eerste «pletsbol» en zo is de kaalhoofdigheid in de wereld gekomen (5).

Alfons de Cock

4. Magisch teken : a) Verlies van het haar, verlies van kracht

Aan welk element hangt het leven van de mens vast? Alfons de Cock, grootmeester van volkskundige opzoekingen, ontleedt een rijke reeks mogelijkheden in de studie *De onwondbaarheid en de Achilleshiel*. (6) De ziel, de levenskracht kan zich gebeurlijk uit en van het lichaam verwijderen, maar kan ook in een gans ongewoon lichaamsdeel haar zetel hebben, in de voet, in de schedel, in... het haar...

Daar ligt de verklaring voor het religieus verhaal, de myte van de Griekse helden Nisos en Pterelaos.

De eerste was koning van Megara en de tweede van het eiland Taphos. De goden hadden aan deze figuren een gouden of purperen haar geschonken. Daarin lag voor hen enigszins een onsterfelijkheid besloten. Ze waren onoverwinnelijk in het gevecht. Bepaalde auteurs brengen er hun macht en heerschappij mede in verband.

(5) Volkskunde, Gent, 8 (1895-96) 202-204 : *Grappige Vertelsels. Hoe de Kaalhoofdigheid in de wereld kwam.* (Met wijziging van een woord hier en daar, overgenomen in Pol de MONT en Alfons de COCK. *Vlaamsche Volksvertelsels uit de volksmond opgeschreven.* Herzien en zeer vermeerderd, ill. Pol Dom. Zutphen, 1927, 95-98, met voetnoot op p. 95 :

De lezer die 't niet mocht weten, gelieve op te merken, dat in sprookjes als dit... de rol aan O.-L.-Heer en St.-Pieter toegewezen, vroeger, honderden jaren lang, door deze of gene heidense godheden onzer voorouders is vervuld geworden.

(6) Volkskunde, Gent-Deventer, 1912, 169-193.

Joost van den Vondel leunt bij de Latijnse auteur Ovidius aan.

*Der Nizus hof houdt, die eerwaerdigh by gebuuren
Om zynen ouderdom, op 't hoofd droegh 't purperen haer,
Waeraen de Welvaert van al 't rijk hing.*

Oorspronkelijk hield het bezit van het purperen haar verband met het behoud van hun leven. *Skylla, de dochter van Nisos, was op de hoogte van het geheim. Ze was verliefd op een vijandelijke aanvoerder en om hem te behagen, sneed zij op verraderlijke wijze het wonder haar van vader af: deze stierf op hetzelfde ogenblik.*

Een gelijkaardige geschiedenis deed zich voor met Pterelaos.

Deze had van zijn vader of zijn grootvader Poseidon een gouden haar verkregen dat hem voor de zege in de krijg en voor het behoud van zijn leven onmisbaar was. Zijn dochter Komaitho had de lok afgesneden, uit liefde tot Amphitryon, een vijand van haar vader en het rijk. Het gebied viel in handen van Amphitryon en hij liet Komaitho wegens haar verraad ombrengen.

Hoe ver dringen verre verhalen door? De opvatting uit het oude Griekenland is nog weerspiegeld in een sprookje van de huidige Grieken.

Een verhaal uit Epirus gewaagt van een prinses die de drie gouden haren van haar broeders schedel afsnijdt; zijn levenskracht en zijn reuzensterkte liggen in de drie pijltjes besloten. Wat geschiedt er? Bij het afsnijden van het eerste haar werd hij duizelig, bij het tweede viel hij in zwijm en bij het derde blies hij de adem uit (7).

Een sage op het eiland Nias, in de buurt van Sumatra, herinnert aan een held die midden op zijn schedel een haar had, zo grof en stijf als een koperdraad. Dat verzekerde zijn onsterfelijkheid. In een oorlog werd hij gevangen en zou gedood worden. Maar alle pogingen om hem van het leven te beroven, bleven vruchteloos, tot zijn echtgenote het geheim verklapte. Ze trokken het haar uit en terstond gaf hij de geest. (8)

Euripides, Grieks dramaturg, (480-406 v. Kr.) behandelde vaak in zijn werken de invloed van een hartstochtelijk karakter.

In zijn werk *Alcestis*, vers vijfenzeventig en volgende, stellen we vast, dat het volksgeloof een grote rol aan de haren toekent. Ze worden er als zetel van de levenskracht beschouwd (9).

De Griekse dramaturg verklaart, dat de dood een lok van het hem gewijde slachtoffer afsnijdt.

(7) Alfons de COCK. *Studiën en essays over oude volksvertelsels*. Antwerpen, Deventer, Gent, 1919, 176.

(8) *Ibidem*, 176-177.

(9) Dr. K.H.E. DE JONG. *De magie bij de Grieken en Romeinen*. Haarlem, 1948, 107.

Een aanknopingspunt voor de opvatting treffen we aan bij de Latijnse dichter Vergilius (70-15 v. Kr.), auteur van de *Aeneïd*, het nationale epos van de Romeinen in de keizertijd. Het vierde boek verhaalt de zelfmoord van Dido, uit verdriet over de trouweloosheid van Aeneas. Ze pleegt zelfmoord 'voor haar tijd' en zij is niet in staat van het lichaam te scheiden, vóór haar van godswege een lok van de kruin is afgesneden. (Boek IV, 696-705)

De haren spelen een rol bij liefdestoverij en envoutement, d.w.z. het kwellen en doden op afstand, door een beeld van de persoon die men wil treffen, te doorsteken of te mishandelen.

Lucianus, veelzijdig Grieks schrijver, Romeins ambtenaar in Egypte, (° 120-†180) citeert in zijn *Vijftien gesprekken van Hetaeren*, (IV, 4) dat voorwerpen voor de betovering van de ontrouwe minnaar vereist zijn. Daar komt iets van de man zelf van pas, bijvoorbeeld enkele van zijn haren !

Dezelfde techniek heeft Apuleius (ca 125-180 na Kr.), een man van encyclopedische kennis, auteur van een kleurrijke roman *Metamorfosen* reeds meegedeeld. Lucius, een onbezonnen geleerde, verandert door zijn nieuwsgierigheid naar magie in een ezel en leert aldus de bonte en boze wereld kennen. Hij wil een en ander leren van het dienstmeisje Pamphile, d.i. Allemansliefje. In haar ontrouw aan haar weinig sympatieke echtgenoot legt de meesteres zich op liefdestoverij toe. Ze geeft haar dienstmeisje opdracht afgesneden haren van degenen op wie ze verliefd is meester te worden.

Mijne meesteres herkende een jonge man bij de haarkapper. Ze gebood me terstond naar de kapper te snellen en de haren te nemen die op de grond vielen en ze haar te brengen. Terwijl ik me inspande om de haren te verzamelen zonder de indruk te geven, ontdekte de kapper mijn gedrag. Mijn meesteres en ik genieten geen gunstige naam in de stad als tovenaressen. Hij greep me vast en dreigde : «Wanneer zul je ophouden met het haar van mooie jonge mannen in 't geniep te komen halen ?» (Boek III, 17)

Er strekt zich een verre tijdsruimte uit tussen deze bronnen.

Waarin is de levenskracht of de ziel van een mens gelegen ? Waaraan is ze gebonden ? Griekse myten van vroeger en nu, Griekse en Romeinse auteurs huldigen een gelijkaardige opvatting en verklaring voor de rol van een haarlok.

Na een verkenning in de klassieke oudheid komen we in het Oude Testament terecht.

De vrouw van Manoach was onvruchtbaar en baarde niet. Een engel van de Heer verscheen haar en voorspelde haar, dat ze een zoon zou baren. Ze moest zich in acht nemen : «geen scheermes zal ooit op zijn hoofd komen». Hij bezat kracht om honderden en duizenden mannen te verslaan.

Een vrouw Dalila zou zijn geheime kracht achterhalen. Hij zeide haar : - Geen scheermes is ooit op mijn hoofd gekomen. Indien ik geschoren werd, zou mijn kracht van mij wijken. Dan zou ik machteloos wezen en gelijk aan ieder ander mens.

Tijdens zijn slaap liet ze de zeven vlechten van zijn hoofd afscheren en dan week zijn kracht van hem... Zijn vijanden, de Filistijnen, konden hem dan vangen.

Maar van het ogenblik af dat zijn hoofdhaar afgeschoren was, begon het weer aan te groeien.

De stadsvorsten van de Filistijnen kwamen bijeen om een groot offerfeest te vieren voor hun god en om vrolijk te zijn. Ze zeiden :

- Onze god gaf Simson, onze vijand, in onze macht. ...

Zij lieten Simson uit de gevangenis halen om zich te vermaken. En hij vermaakte hen. Ze gaven hem een plaats tussen de zuilen. Toen sprak Simson tot de jongen die hem bij de hand hield : (hij zag niet, want de Filistijnen hadden hem de ogen uitgestoken)

- Laat me los en laat me de pilaren tasten, waarop het gebouw rust, om daartegen te kunnen leunen.

Het gebouw was vol mannen en vrouwen en op het dak bevonden zich ongeveer drieduizend personen.

Daarop greep Simson de twee middelste zuilen, waarop het gebouw rustte en het gebouw stortte in boven de stadsvorsten en boven al het volk...

Dat verhaal lezen we uitvoerig in het boek achttien van de Richteren, uit het Oude Testament, hoofdstuk dertien tot zestien.

Zijn lange haren waren symbool van zijn toewijding aan God. Tijdens zijn gevangenschap waren zijn krachten opnieuw toegenomen, omdat zijn haren intussen waren gegroeid.

P.P. Rubens, aan wie de stad Antwerpen het grootscheepse Rubensjaar wijdde in 1977, heeft het toneel van Samson en Dalila weergegeven. J. Matham heeft een gravure daarnaar gemaakt (10).

(10) Frans BAUDOUIN. *Nicolaas Rockox, 'vriendt ende patroon' van Peter Paul Rubens.* Uitg. Kredietbank, Antwerpen, 18.

Knippen van Samsons haren, terwijl hij op de schoot van Dalila slaapt. Detail, ongeveer de linkerhelft van het hele doek, 185 x 205 cm groot. In het Rubensjaar 1977 was het te Antwerpen te zien, in het Museum voor Schone Kunsten. Begin juli 1980 heeft de National Gallery te Londen het gekocht tijdens een veiling bij Christie te Londen tegen de prijs van 2,53 miljoen pond (ongeveer 157 miljoen frank). De Standaard, dagblad, Brussel 15 juli 1980, met illustratie.

De gedachte aan de groeiende haarbos inspireerde de striptekenaar Jef Nys voor zijn verhaal *De Samsons*. (11) Zo is de naam van een oude reus aan onze tijd gebonden.

(11) Jef NYS. *De Samsons*. *De belevenissen van Jommeke*. Kapoentjesuitgave nr. 28. Het Volk, Gent - Brussel, 44.

De enorme kracht van Samson is eveneens uitgebeeld in de filmserie Helden uit de Bijbel. *The greatest Heroes of the Bible*. Amerikaanse serie onder regie van James J. Conway. 5de afl. Samson en Delilah met John Beck, Victor Jory, James Olson en Ann Turkel.

Het verlies van haar geldt natuurlijk niet alleen in de oudheid als een gevaar. Daar valt langs een rubriek volksverhalen een hoofdstuk aan te wijden. Een raadgeving in 1843 is uiterst duidelijk :

Het is niet goed op een vrijdag het haar te kammen, met verlies als gevolg. Gooi geen afgesneden haar op straat. Een toveres kan het opnemen en dan dreigt er gevaar, want die kan er door betoveren ! (12)

Medewerkers aan Rond den Heerd seïnen tweemaal, gauw na elkaar, dergelijk gevaar :

Men mag nooit een haar uit enen kam nemen of op straat of in een gemakhuis (sic !) werpen; die 't doet, is in gevaar betoverd te worden door de heksen die de haartjes vinden. Dit is ook gangbaar in het land van Luik en Frankrijk. (13) Dat toverheksen veel kwaad kunnen brouwen, als ze in het bezit van iemands haren zijn, is gekend. Doch... indien de vogelen een vlok van uw haren in hun nest vlechten, zult ge het gehele jaar door hoofdpijn hebben. (14)

Haar komt ook van pas, in geval van tegentover ! Een voorbeeld in Heist-Goor.

Bij een boer nabij de Broekmansstraat was de Kwade Hand in huis : koeien stierven. Het dochttertje werd ziek. Een leurder die voor pater geleerd had, merkte het aan de rook uit de schouw. Hij kende de heks zonder dat ze genoemd werd, wist dat ze bezig was met haar haren te kammen en dwong ze met fladderende haren afgelopen te komen. Tegen haar wil in, sneed hij een klis haar af, nam die mee en verzekerde dat ze voortaan geen kwade parten meer zou uitvoeren (15).

(12) Wodana. Gent, 1843. *Volksbijgeloof*. 111, nr. 51

(13) Rond den Heerd. Brugge, 14 (1879). *Oude en nieuwe volksgebruiken*, 415.

(14) Ibidem, 15 (1880) 190.

(15) R. LAMBRECHTS. *Bezem en kruis. Grepen uit het Zuidkempische volksgeloof*. Retie, 1974, 241.

Zie eveneens *Herdenkingsalbum Alfons de COCK*. 1850-1921. Brugge-Gent, s.d., 79-80, gegevens uit *De luis in volkssage en volksgeloof*.

b) Offer van haar tot behoud van leven en haar als basis van liefdeband.

Het hoofdhaar van Berenice in de tempel en aan de hemel.

Ptolemaeus geldt als naam van Macedonisch-Griekse vorsten in Egypte. Ptolemaeus III regeerde van 247 tot 221 vóór Kristus, breidde het rijk uit en trok over de Eufraat. Tijdens zijn regering verkreeg Egypte zijn grootste macht.

Hij was gehuwd met Berenice III, koningin van Cyrene. Toen haar echtgenoot eens een veldtocht naar Syrië ondernam, wijdde zij een haarlok in de tempel van Aphrodite voor zijn behouden terugkeer. De dag nadien bleek de haarlok verdwenen. Een non die als sterrenkundige aan het paleis verbonden was, ontdekte de haarlok weldra als sterrebeeld aan het uitspansel !

Aldus is het hoofdhaar van Berenice de naam van een sterrenbeeld aan de noordelijke hemel, nabij de staart van de Leeuw.

Callimachus, een Grieks geleerde en dichter (° 310 v. Kr.) heeft een elegie of lyrisch dichtstuk aan dit gebeuren gewijd : *De Haarlok van Berenice*. De Latijnse dichter Catullus (° 84 v. Kr.) heeft een uiterst vrije bewerking van dit gedicht geleverd, met de titel : *Coma Berenicensis*.

Een wijges denk dat opgehangen is in een tempel, straalt als een sterrebeeld aan het uitspansel. De duizenden sterren aan de hemel veroorzaken aan de ene zijde een overweldigende indruk van rust en orde, aan de andere zijde, om orde in de verwarrende veelheid tot stand te brengen, kregen groepen en sterrenbeelden een naam. De naam van een Egyptische vorstin praat daartussen, langs een haarlok als offer ont-

De offerande van een haarlok in een tempel brengt een bezwerende kracht : de persoon voor wie het haar geofferd wordt, zal in leven blijven !

Haar geldt gebeurlijk als basis van een liefdeband !

Wil je dat je echtgenoot je bemint ? Neem een deel van al je haren en offer ze op een altaar, driemaal met een brandende kaars. Zolang als je die op je hoofd zult dragen, zolang zal hij in gloed voor je ontvlammen (16). (vervolgt)

(16) Wodana. Gent, 1843, 111. *Volksbijgeloof*. Nummer 51. Vrij uit het Latijn vertaald.

Zoeken en Zanten

Aaigem. — Voorteken. «Madam Tafeltje voorspelt terugkeer uit Canada»

Een vriend van onze familie was vertrokken naar Canada om daar zijn broodwinning te zoeken. Na een lange afwezigheid bleven ze zonder nieuws van hem en ze besloten «Madam Tafeltje» aan te spreken. Dat gaat als volgt te werk.

Onder de twee tegenover elkaar staande pikkels of poten van een tafel plaats je een klomp, d.i. een houten schoeisel, zodat er geen effen vlak voorhanden is bovenaan. Twee personen nemen plaats aan de tafel, recht overeen. Dan stelt één van hen de vraag : *Madam Tafeltje, zal Pol nog wegblijven uit Canada ? Hoeveel jaren ?*

Dan wachten ze tot de tafel begint te kloppen, met een poot op de grond. Indien ze niet beweegt, herhaalt men de vraag : *Hoeveel maanden zal Pol nog wegblijven uit Canada ?*

Dan is de tafel beginnen te kloppen. En ze telden op : zevenmaal.

Vervolgens vraagt dezelfde persoon : *Hoeveel dagen blijft Pol nog weg, Madam Tafeltje ?* Ze begon opnieuw te kloppen : achtentwintig maal.

En ze telden de maanden en de dagen op. En na zeven maanden en achtentwintig dagen, dag na dag, nadat ze Madam Tafeltje hadden geraadpleegd, verscheen in dat zelfde huis Pol die teruggekeerd was uit Canada.

Dat feit is echt gebeurd te Aaigem.

De betrokken zegspersonen D.B. en G.H. zijn achtenveertig en tweeënvijftig jaar oud.

André ECKEMAN

In Memoriam

R. Ruys. E.H. Joris Vandenbroucke.

In het driemaandelijks tijdschrift 'Heem en Oudheidkundige Kring Wichelen' 7e jg. (1980) nr. 2 & 3 publiceerde ons bestuurslid Robert Ruys een uitvoerige bijdrage over *E.H. Joris Vandenbroucke en het Poppenspel* met 7 pittoreske illustraties, blz. 37 - 45. (Zie OVZ huidige jg. 166-170).

INHOUD OOSTVLAAMSE ZANTEN LV (1980)

I. VOLKSKUNDE IN HET ALGEMEEN

Verenigingen, Kongressen, Musea, Tentoonstellingen, enz.

1 Vreemd element in Vlaamse Volksleven. R. Swartenbroeckx. R.v.d.L.	2
2 Algemene vergadering K.B.O.V. M. Broeckhove	43
3 Studiedag Groei v/h volkskundig Boek. R.v.d.L.	49
4 E. van Autenboer. Museumverzameling & Speelkaartenstudie	60
5 Tentoonstelling Brood & Kunst. R.v.d.L.	40
6 Idem Kinderportretten. M. Daem, P. Matthijs, M. De Nul, R.v.d.L.	40
7 Tentoonstellingen en Catalogi. W. Dezutter. Zie nr 3, en nr. 26-27	77

Personalia

8 M. Broeckhove. — In Memoriam Gaston Van Peteghem	36
9 L. Hoste, G. De Puydt & R. Ruys. — In Memoriam E.H. Joris Vandenbroucke	166, 168, 228
10 R.v.d.L. — In Memoriam Marcellijn Dewulf	228
11 R.v.d.L. — Louis Cliteur	42
12. M. Daem. — Ten huize van Gustave Rouquart, kalligraaf	97

Grondslagen, Methodiek en Algemeen

13 Zie nr. 3 : J. Van Haver. — Volkskunde & Akademie	71
14 M. Cafmeyer. — Archief en veldwerk. Zie nr. 3	75
15 L. Vercruyssen. — Meerdonk. R.v.d.L.	39
16 Henri Leivens. — Eigen Aard K.C. Peeters & Illustratie	65
17 J. Van Mello. — Van Schiptrekker tot Pendelaar. Denderleeuw. R.v.d.L.	96
18 P. Despriet. — De Westhoek in Frans-Vlaanderen. A.G. Homblé	95

II. NEDERZETTING

19 K. Haerens. — Gentse merkwaardigheden. M. Daem. Zie nr. 10, 15, 17, 18	203

III. GEBOUWEN

20 E. Vandevijvere & J. Van Effelterre. — Grafstenen in kerk en herberg. Zie nr. 7, 10, 15, 17, 18	139

IV. VOORWERPEN

21 J. Pluis. — Kinderspelen op tegels. R.v.d.L. Zie nr. 6 (Kinderrammelaars), 20, Graftekens. Zie nr. 20, Kuipen e.a. Zie nr. 55. Broek. Zie nr. 40	37

V. TEKENS EN UITHANGBORDEN

22 Adreskaarten, zie nr. 55 Oorkonde Spekkenbakster. Zie nr. 12. Zie nr. 5, 6, 12, 15, 17, 18, 20, 21. God straft. Zie nr. 73	

VI. TECHNIEK. BEROEPEN. VOLKSKUNST EN NIJVERHEID

23 Prent. Illustratie, zie nr. 4-7, 12, 16 Fabulen der Dieren. Zie nr. 60, 16	
24 Beroep : Steenbakker, Timmerman, Metselaar, Loodgieter, Zinkbewerker, Zeilvissloop, Brouwer, e.a. Zie nr. 13, 31, 38	
25 B. Baillieul. — Gentse Pottenbakkers tot 1789	207

Kunst

- 26 P. Kluysskens. — E. Waelbroeck-Hartmann. R.v.d.L. Oscar Bonnevalle 171, 225
27 Zeispreuken op markt. Zie nr. 79

VII. VOLKSPSYCHOLOGIE. TYPISCHE GROEPEN EN INDIVIDUEN

- 28 P. Vlieghe. — Grote Mannen & Reuzin 206
29 Steenbakker, Timmerman (beroepen allerlei). Zie nr. 13, 25, 38
30 Vroedvrouw. Zie nr. 55. Barbiers. Zie nr. 31. Kaalhoofdigen. Zie nr. 32

VIII. VOLKSDRACHTEN. SIERADEN

- 31 M. Daem. — Van Baardemaker tot Barbier. R.v.d.L. 163
32 R.v.d.L. — Kaalhoofdigheid. Zie nr. 32. Broek. Zie nr. 40. 229

IX. VOEDING

- 33 Zie nr. 5 Brood, nr. 12 Spekkenbakster, nr. 24 Brouwer
34 M. Daem. — Wereldrecord Pannekoekenbakken 33
35 J. Van Haver. — Over eten en drinken 147
36 R. v.d. Linden. — Brood bij Geboorte & Dood in Griekenland 196

X. ZEDEN & GEBRUIKEN. LEVENSLOOP. JAARKRANS. SPELEN & FEESTEN

- 37 Kind & School. Zie nr. 6, 15-18, 21, 26, 32, 36
38 W.P. Dezutter & M. Goetinck. — 125 j. Nijverheidsschool. Brugge. M. Broeckhove. 38
39 K. Haerens. — Jommekes Goochel- en Moppenboek. M. Daem. 94
40 R.v.d.L. — Broekverbranding vóór trouwfeest. 143
41 Dood van jonge man door Turk. Zie nr. 1
42 R.v.d.L. — Dood & Begrafenismetode, onderwereld. 40
43 Rederijkers. Zie nr. 13
44 R. Meurant. — Ommegangsreuzen in Europa. M. Daem. 115
45 M. Van den Berghe. — Gaaischutters te Geraardsbergen 154
46 R.v.d.L. — Bolspel. Zilveren prijzen. 1808. 127
47 Speelkaarten. Zie nr. 4. Record pannekoekenbakken. Zie nr. 34
48 Kinderspel. Zie nr. 6, 21
49 Ommegangsvormen. Ouders & Kinderen. Zie nr. 6. Boer & knecht. Zie nr. 73. Barbier. Zie nr. 31. Kaalhoofdigheid. Zie nr. 32. De Gazette. Zie nr. 68.

XI. SOCIALE EN RECHTERLIJKE VOLKSKUNDE

- 50 Kinderportretten. Zie nr. 6. Boer & knecht. Zie nr. 73. Dood. Zie nr. 1, 42. Vorsers. Zie nr. 3 De Gazette. Zie nr. 68.

XII. VOLKSGELOOF

- 51 **J. Van Haver.** — Incantatieliteratuur. 72
52 53 Poppenspel. Zie nr. 76. God straft. Zie nr. 73
54 Geloof en geneeskunde. Zie nr. 55 e.v.
54a**A. Eckeman.** — Madam Tafeltje voorspelt 243

XIII. VOLKSGENEESKUNDE

- 55 **A.G. Homblé.** — Echel of Bloedzuiger in volksgeneeskunde 17
56 **W. Braekman.** — Geneeskundige recepten. Zie nr. 13 73
57 **A.G. Homblé.** — Keisnijden. Kwakzalverij of werkelijkheid? 105
58 **R. Goovaerts.** — Groot Kruidenboek. A.G. Homblé 203
59 Baardemaker. Zie nr. 31

XIV. VOLKSWETENSCHAP. PLANTEN-, DIER-, WEER- & STERREKUNDE

- 60 **E. De Dene.** — Warachtighe Fabulen der Dieren. A.G. Homblé 164
61 Echel of bloedzuiger. Zie nr. 55. Kruidenboek. Zie nr. 58.

XV. VOLKSLETTERKUNDE IN HET ALGEMEEN

- 62 Volksremedieboekjes. Zie nr. 55. Abraham Hans. Zie nr. 74, 78.

XVI. VOLKSPOEÏZIE

- 63 **L. Gelber.** — Het Koningsgezin in het Kinderlied 5
64 **J. Ghysens.** — Liedjes op populaire thema's. J. Van Haver 95
65 **Y. Hollebosch-Van Reck.** — Een Gents lofdicht van 1813 175
66 **R.v.d.L.** — Lied van de Gazette. Charles De Clercq 127
67 Volkslied. Zie nr. 13. Rijm. Zie nr. 35

XVII. MUZIEK, DANS, UITROEPEN

- 70 Zie nr. 63, 66

XVIII. VOLKSVERHALEN. SPROOKJES. SAGEN. LEGENDEN. ANEKDOTEN

- 71 **F. Roeck.** — Beschouwingen bij 30 jaar sagenonderzoek 68
72 **R. v.d. Linden & L. Cumps.** — Volksverhalen uit Oost- en West-Vlaanderen. 92
M. Daem.
73 **J. Van Effelterre.** — Gierige boer. God straft. Afgerukte arm 130
74 **V. Van den Dooren.** — Abraham Hans. Menig genre 57
75 Zie nr. 14, 17, 19, 54a.

XIX. VOLKSTONEEL. POPPENSPEL. VOLKSSCHOUWSPEL

- 76 **A.K.L. Thijs, N. Peeters, L. Hellemans, L. Hoste.** — Poppenspel in Antwerpen, Brus- 131
sel, Gent (Vierklaver) R.v.d.L.
77 Zie nr. 9

XX. OVERIGE VOLKSLITERATUUR

- 78 **R. v.d. Linden.** — Vlaamse volksboeken einde 20ste e., met de auteur A. van Hage- 86
land. Zie nr. 62

XXI. VOLKSTAAL. SPREEKWOORDEN. HUMOR. SPOTROEPEN.

- 79 **D. De Beul.** — Zeispreuken in de boeken en op de markt 65
80 Jommekes Goochel- en Moppenboek. Zie nr. 39. Bargoens. Zie nr. 10.

XXII. NAMEN. PLAATSEN, STRATEN, HUIZEN. VOOR- EN FAMILIE- EN BIJNAMEN

- 81 Zie nr. 15, 17, 18

INDEX OP DE AUTEURS EN AANGEHAALDE PERSONEN

Baillieul B.	207	Kluyskens P.	171
Broeckhove M.	36, 39, 43	Lievens H.	62
Cafmeyer M.	75	Meurant R.	115
Clicteur L.	42	Peeters N.	131
Cumps L.	92	Pluis J.	37
Daem M.	36, 93-94, 104, 126, 163, 203	Roeck F.	68
De Beul D.	65	Rouquart G.	97
De Clercq C.	128	Ruys R.	228
De Dene E.	164	Swartenbroekx R.	2
De Puydt G.	168	Thijs A.K.L.	131
de Ree G.	37	van Autenboer E.	60
Despriet P.	95	van den Akker M.	37
Dewulf M.	228	Van den Berghe M.	154
Dezutter W.P.	38, 77	Vandenbroucke J.	166, 168
Eckeman a.	243	Van den Dooren V.	57
GELBER L.	16	van der Linden R.	4, 38, 40, 42, 49, 76, 84,
86, 91-92, 96, 128, 138, 143, 163, 196, 225,
228-29
Ghysens J.	95	Vandevijvere E.	139
Goetinck M.	38	Van Effelterre J.	130, 139
Haerens K.	94, 203	Van Haver J.	71, 95, 147
Hageland A.	van 87	Van Mello J.	96
Hellemans L.	131	Van Peteghem G.	36
Hollebosch-Van Reck Y.	175	Vercruyssen L.	39
Homblé A.G.	32, 95, 114, 164, 203	Vlieghe P.	206
Hoste L.	131, 166		
Goovaerts R.	203		

ILLUSTRATIES

1-22. Muziektekst liederen... 6/16; 23-29. Bloedzuigers... 18/31; 30-31. Pannekoekbakken. Reuzepop & trofee... 35; 32-39. Foto's : Viviane Van den Dooren, 57; Eugene van Autenboer, 60; Henri Lievens, 62; Daniël De Beul, 65; Fons Roeck, 68; Jozef Van Haver, 71; Magda Cafmeyer, 75; Willy Dezutter, 77; 40. Ill. O.-L.-Vr. en inktpot... 93; 41. Kalligrafische tekst 16^e e.... 97; 42. G. Rouquart... 98; 43. Oorkonde E. Guyssens, kalligrafisch... 101; 44. G. Rouquart, Steven Wilsens...; 45. Keisnijding, gravure Bruegel... 108; 46. Idem, J. Th. de Bry... 109; 47. Idem, Jeroen Bosch... 111; 48. Idem, volksprent; 49. Vaantje Arke van Noë, 1913... 137; 50-51. Grafsteen, Edelare, Chalons-sur-Marne... 140; 52. Rouwbrief broekverbranding... 146; 53. Drinkebroers A. van Ostade... 153; 54. Toogkaart Gaaibol... 157; 55. Uitnodiging Gaaibolling... 160; 56. Koning gaaibol... 161; 57. Foto E.H. Vandenbroucke & Jules de Muynck & Gustaaf de Puydt... 170; 59. Uitnodigingskaart Ellen Waelbroeck-Hartmann... 171; 60. Handschrift lofdicht 1813... 176; 61. Karel van Lorreinen en St.-Jorisgilde... 180; 62. Brugse vaart Gent, 1751... 183; 63. Bed Lobkowitz, 1780... 185; 64. Karel V... 186; 65. Beker St.-Sebastiaansgilde... 189; 66. Bruegel, Bruiloftsmaal... 208; 67-68. Kruiken, zalfpotjes, kommen... 210; 69-70-71. Aardewerk op Vrijdagmarkt, Importwaar uit Rijnland, Utrechtse pottenbakker... 212; 72. Verspreidingskaart Pottenbakkersbedrijven... 215; 73. Uitstalling en verkoop v. potwerk... 218; 74-75. Aardewerk in oven & methodes om een oor aan de pot te brengen... 220; 76. F. van Leemputen, Turfstekers Postel, 1887; 77-78. J. Luyken, Pottenbakker & Pottenbakkerswiel Bergen-op-Zoom, 223; 79. H. de Braekeleer, boerderij...224; 80. Oscar Bonnevalle, Rommelkar van Jan Lambiek... 226; 81. Karikatuur kale bluf... 229; 82-86. Karikaturen kaalhoofdigen... 231-232; 87. Jeroen Bosch... 233; 88. Pol Dom, O.-L.-H. & St.-Pieter... 235; 89. P.P. Rubens & gravure J. Matham, Samsons haren, De Samsons door Jef Nys...240.

**Hebt U reeds uw lidbijdrage voor 1981 betaald ? Dank.
Zo niet, doe het onmiddellijk.**

